

DEBRECZENI
BÁRÁNY ÁGOSTON
ÉLETE ÉS MUNKÁI

EMLÉKEZÉS DÉL-MAGYARORSZÁG ELSŐ MAGYAR
TÖRTÉNETÍRÓJÁRÓL

ÍRTA
SZENTKLÁRAY JENŐ
L. TAG

EGY ARCZKÉPPSEL ÉS EGY RAJZZAL

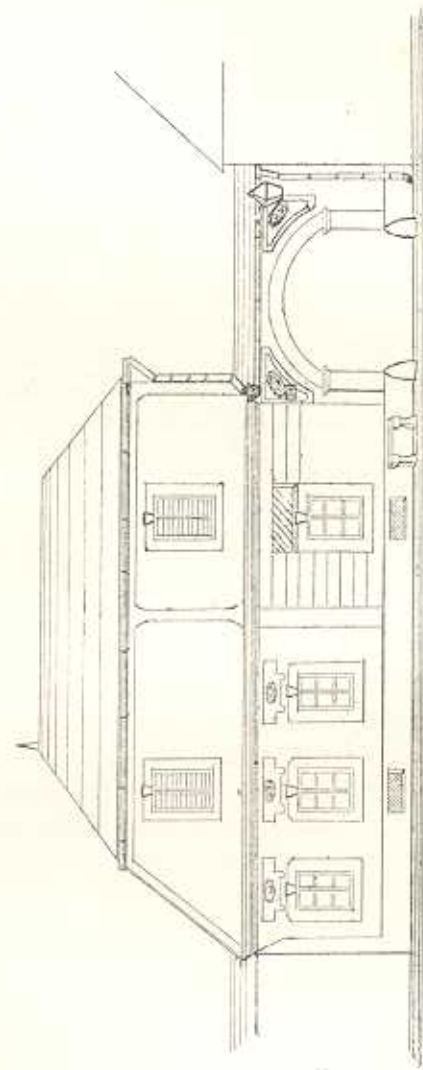
OLVASTATOTT A M. TUD. AKADÉMIA 1914 MÁRCZ. 9-IKI OSZTÁLYÜLÉSÉN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1914

Bárány Ágoston

Bárány Ágoston szülőháza Miskolcson.

Debreczeni Bárány Agoston írói életpályájának értéke és hatása nem bírálható meg igazságosan, ha azt csupán egyetemes országos szempontból tekintjük. Helyes megítélésére közvetlen környezetében és ott kell őt fölkeresnünk, a hol élt és működött. Munkásságának javarésze és értéksúlya Dél-Magyarországra esik, melynek kulturális fejlődését céltudatos elvhűséggel előmozdította. Minthogy azonban Bárány irodalmi tevékenysége a negyvennyolczadiki szabadságharcot megelőző azon három évtizedre terjedt, melyet hazánk politikai és műveltségi történetében a *megújulás korának* szoktunk nevezni: ebből a szempontból Bárány munkálkodása országos jelentőségűnek is tekinthető, mert szorosan beleszövődik nemzetünk nagyjainak szellemi reformmunkájába, melylyel Magyarország műveltségét előbbrevinni igyekeztek.

Abban az időben Dél-Magyarországon négy férfiú állott a nemzeti kultúra őrállomásain: *Gorove László, Fábíán Gábor, Ormós Zsigmond* és *Bárány Agoston*. Mind a négyen tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának. Nem volt csekély dolog akkor magyar írónak lenni és a nemzeti ügy zászlaját lobogtatni a délkeleti végeken, melyek kétszáz esztendeig majd a török, majd a német uralom nyűgét hordozták és e hosszú idő alatt a beáramlott vendégnépektől annyira ki lettek forgatva eredetiségükből, hogy hajdani magyar arczulatukra már nem lehetett többé ráismerai. *Bárány írói és közéleti szereplése tehát a nemzeti újjászületés mozgalmaiban, a magyarellenes küzdelmek ütköző pontján valósággal tüneményszerű jelenség volt.* Ébresztő kürtjének felharsanása olyan vidéken, hol nemzeti nyelvünk még a vármegyék termeiben is csak nehezen, a közéletben és a családi otthonban pedig sehogy sem tudott érvényesülni, villamáram gya-

nánt érinté az embereket, csatlakozásra szólítván Dél-Magyarország jobbait ahhoz a munkához, melyet a magyar rendek az országgyűlésen, költőink és íróink a nép rétegeiben csüggedetlen lelkesedéssel folytattak.

Ma már alig tudjuk elképzelni, mekkora bátorság és önbizalom, milyen izzó honszeretet és a nemzet jövőjébe vetett milyen erős remény kivántatott ahhoz, hogy valaki idegen vidéken, ellenséges népek közt, üldözésnek és alattomos támadásoknak tegye ki magát és írói tollal nyíltan harezoljon a magyar nyelv és a nemzeti művelődés igazaiért, a magyar államiság jogaiért.

Bárány Ágoston mint író és hazafi, a nemzeti reformkorszak elsőrendű kiválósága volt Dél-Magyarországon. *A maga idejében értékeset és maradandót alkotott.* Alkotásaival és hatásával épp úgy elismerésre kötelezte a magyar kultúra történetét, mint kortársai közül — nem említve a kimagasló nagyságokat — akár Bacányi és Szemere, akár Kis János és Vitkovics, akár Jászay, Palugyay vagy Kőváry, a kiknek munkásságát dicsérő méltatással jegyezte föl a történelem: *Ellenben Bárány Ágostont nagyon korán elfelejté az emberek háládatlan emlékezete.* Hasztalan keressük őt a magyar műveltség- és irodalomtörténet szereplő egyéniségei sorában. Alig félszázadra halála után már csak a történelemmel foglalkozó szakférniak és néhány lexikon ismerik nevét.¹⁾ A nagyközönség már nem tudja, ki volt Bárány Ágoston. Még Dél-Magyarországon is, a hol élt és dolgozott, ma már vajmi kevesen ismerik őt.

Ez nem jól van így. Megfeledkezni azokról, kik munkájuk értékével, szellemük kincsével a hazát gazdagították és világot gyújtottak az utódok számára, önmagunknak lealacsonyítása, érdekeink föl nem ismerése. *Mennyi kárt szenvedtünk már amiatt, hogy az igaz érdemeket meg nem becsültük és életbecéző érdekeinkről megfeledkestünk!* A megsebezett lélek félreáll és meddővé lesz, a föl nem ismert érdeknek ellenség látja hasznát. Hány hasznavehető munkaerőt sorvasztott el a hideg mellőzés. Az érdekeinkről való megfeledkezés mennyi bajt okozott már hazánknak. Köz-művelődésünknek szüksége van a tehetségek összműködésére

¹⁾ Legutóbb elismeréssel emlékezett meg róla *Szendrei János* Miskolc város történetében és *Szendrei József* a m. írók életrajzában.

és senkit sem nélkülözhetünk, senkiről meg nem feledkezhetünk, ki a haza felvirágzását tehetségének bár egy szikrájával is elősegíté akarta. A nemzeti kultúra fogalmában rejlik, hogy az egységes egész legyen. Magába foglalja a nemzet életének összes lelki és szellemi kincseit. Mikor a festő valamely műreemen dolgozik, nemcsak a tündöklő színeket használja, hanem lényegesen tartja a gyengéd színezést, a pontocskát, sőt az árnyékot is; mert mindezeknek összehatásából szűrődik le a művészet. «A mi feladatunk — mondja egyik előadásában *Rákosi Jenő* — őseink emlékét tisztelni, magasra tartani és példának állítani a jelen és jövő generatio számára. Mert az irodalom feladata nem a sértés és megalázás, hanem az összegyűjtés, a fölemelés, a munkárahívás, hogy a ki hozzánk csatlakozik, a ki magyarul ír és a magyar nyelvet kívánja szolgálni, az miközttünk oltárt találjon, tárt szívet és otthont, a világ bármely tájékáról, a népség bármely rétegéből jön is».¹⁾

Bárány Ágoston emlékének megtisztelése nem maradhat ki a magyar nemzeti műveltség és irodalom történetéből. Ha nem is volt része fényes irodalmi diadalokban, ha nem is tartozott irodalmunk égen a tündöklő csillagok közé, de világított ő is műveltségünk haladó pályáján s tehetségével, tudásával, ideális gondolkodásával és sok közhasznú munkájával hozzájárult a magyar irodalmi színvonal emeléséhez. Történeti és költői műveivel, Dél-Magyarország elhomályosult múltjának földerítésével, tüzes hazafiságával és nyelvújítási kísérleteivel érdemeket szerzett arra, hogy nevét a nemzet megőcse a feledéstől.

Hatvan évvel ezelőtt *Toldy Ferencz* emlékezett meg róla az Akadémiában egyik titkári jelentése keretében. Mély meghatottsággal értesíté 1852-ik évi április 3-án a történettudományi osztályt,²⁾ hogy *Bárány Ágoston* három évvel előbb meghalt. Az absolutismus nehéz napjaira való utalással kimenté az Akadémiát, hogy csak három év múltán jutott tudomására Bárány Ágoston halála. «Oly időket élünk, — mondja Toldy — melyekben a közérzés, egy nagy halott feletti bánatos elfásultában, nem

¹⁾ *Az idegen elem beáradása.* (Előadta a Kisfaludy-Társaság 1913 febr. 9-iki közgyűlésén.)

²⁾ *Magyar Akadémiai Értesítő.* XII. évf. 183—186. II.

veszi észre azon kicsiny hézagokat, miket a természet rendje sorainkban egyesek enyészete által ejt. Hazafiak tűnnek el közülünk, kik becsületesen munkálták közkincsünket s kiknek elhúnyta boldogabb korban fájdalommal látogat vala meg. Most ők említetlenül tűnnek el és csak akkor érezzük meg híjukat, midőn közös munkához látva és számbavéve erőinket, itt is, ott is hiányban akad meg szemünk. Így és csak így szaporodott meg halottaink sora ismét egy névvel, melyet a legbuzgóbbak s a leg-nemesebbek egyike viselt: *Debreczeni Bárány Ágostonéval.*

Toldy ismerte és szerette Bárányt. Megható titkári jelentésében több érdekes adatot sorolt fel életéből, melyeket levéltári kutatásaim eredményeivel és a rokonság közléseivel kiegészítve, az alábbiakban közreadtam. Napjainkban idehaza is, a külföldön is azon fáradoznak a szakírók, hogy a magyarság szellemi tevékenységének eredményeit összegyűjtsék, tanulmányozzák és kritikai alapon ismertessék.¹⁾ Én sem végzek talán fölösleges munkát, midőn ezt az irodalomtörténeti tanulmányt Dél-Magyarország első magyar történetírójának, *Bárány Ágostonnak* emlékére szentelem. Nem írok műveiről nyelvészeti, prosodiai vagy művészeti kritikát. Csak irodalomtörténeti szempontból tekintem őt, leginkább mint *történetírót*. Ismertetem műveit és azok tartalmát, amennyire kitűzött feladatomból megkívánja. Az esztétikai és költészeti szempontok Bárány korában nálánál nagyobb íróknál sem érvényesültek még teljesen.

II.

Borsodmegye nemesi társadalma régi századok óta országos tekintélynek örvendett. Tekintélye nem annyira a vagyonosságán, természeti kincsein és a birtokos családok előkelő összeköttetéssein

¹⁾ *Beöthy Zsolt* vezetésével 1911-ben «Magyar Irodalomtörténeti Társaság» alakult Budapesten, mely *Irodalomtörténet*s címmel kitűnően szerkesztett havi folyóiratot ad ki. A Kisfaludy-Társaság *«Költők és Írók»* címmel gondos feldolgozásban adja a magyar és külföldi irodalom vezető alakjainak életrajzát. A német külfölddel a «Biographia» budapesti kiadó-intézet *«Das geistige Ungarn»* című életrajzi lexikona ismerteti íróink életét és műveiket.

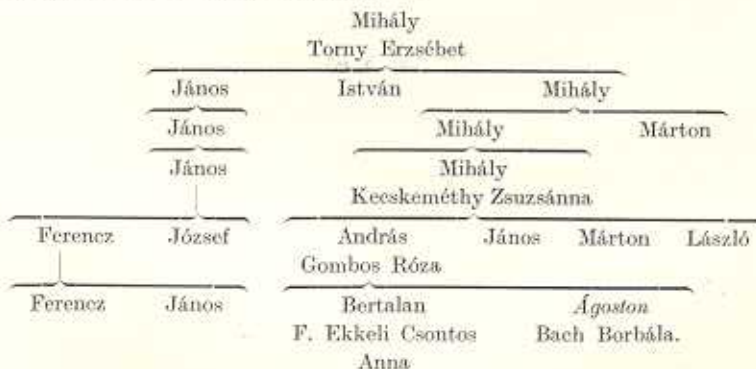
alapult, mint inkább történetének nevezetes eseményein, nemzeti hagyományain, lakossága magyar lelkületén és a szabadsághoz való ragaszkodásán, különösen a haza és a szent korona védelmében tanúsított vitézi erényein.

Vitézi erények emelték a *Debreczeni Bárány-családot* is a borsodi nemesek sorába. A XVII. század közepén, mikor III. Ferdinánd a svédekkel és törökökkel I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ellen harczolt, *Bárány Mihály*, a borsodi Bárányok birtokalapító őse, hadi érdemeiért és királyhűségeért 1656-ban febr. 7-én nemesi rangra emeltetvén, «debreczeni» előnévvel és címeres oklevéllel tüntettetett ki.¹⁾

Bárány Mihálynak feleségétől, *Torny Erzsébettől* három figyermekke született: *János, István és Mihály*. Ezek mindegyike családot alapítván, külön ágakra szakadtak.²⁾ Jánosnak egyenes ágú ötödizigleni leszármazottja az 1751 táján született *Bárány András*, Bárány Ágoston atyja,³⁾ ki Mária Terézia uralkodása

¹⁾ A pajzs alsó részének zöld mezejében nyusztprémes piros ruhát viselő magyar katona látható derékig. Fejét tollforgós kalpag fedi. Jobbkezeben kardját villogtatja, balkezeit a csipőjén nyugtatja. A pajzs fölött nyitott rostélyzatú sisak tetején a királyi korona. Foszlányok: jobbról kék-arany, balról piros-ezüst. (Borsodmegye levéltárából közlé *Magusházy Béla dr.* főlevéltárnok.) A «debreczeni» előnevet talán régiebb szülőföldje, Debreczen emlékére vette föl a Bárány-család. (*Nagy Iván: Magyarország családai.* I. k. 177. l.)

²⁾ A nemzedékrendi táblázat *Bárány Gyula*, miskolci m. á. vasúti tisztviselő közlése alapján iktatom ide:

³⁾ Nagy Iván mitsem tud róla. Ellenben a családhoz számítja az 1729-ben Debreczenben született *Bárány Lászlót*, ki Belgiumban és Szász-

alatt, az utolsó porosz háborúban, mint közhuszár teljesített hadi szolgálatot. A török háborúban II. József által a csatasíkon káplárból főhadnaggyvá neveztetvén, utóbb Kollin vára alatt, aztán a foksányi, jászvásári, majd a martinestyei ütközetekben, Suvarov alatt, lélekjelenlétével és bátorságával annyira kitüntette magát, hogy a fővezér, Koburg herceg, kétszer ajánlotta őt a királynak vitézségi érdemjelre. Végre a francia háborúban, a hól öten rokonok szolgáltak együtt, százados kapitánynnyá lépett elő, de francia földön az egyik véres csatában nemsokára súlyosan megsebesülvén, harcsképtelenné lón. A gyilkos golyó vállapját zúzta szét. Bárány kapitány kénytelen volt erejének teljes fogytával távozni az ütközetből. Hosszú, kínos orvoslás után mégis felgyógyult és nyugalmaztatván, Miskolcra, az akkori Mindszent-, most Szemere-utczában levő 9-ik számú házában, családi körben végezte életét.¹⁾ Meghalt 72 éves korában 1823-ban.²⁾

Hitvesétől, *Gombos Rozáliától*, két fia született: *Bertalan* és *Ágoston*, az író. Ágoston 1798-ik évi december 28-án látta a napvilágot, ugyancsak Miskolcra és az említett apai házában.³⁾ Megkeresztelték a miskolci róm. kath. plébániai templomban, a születését követő napon.⁴⁾ Keresztelte Horvát Gáspár plébános. Keresztszülei voltak: Markó György és Kelerovics Katalin.⁵⁾

Ágoston születésekor atyja már közel járt az ötvenedik évéhez. Hadi pályáján második természetévé vált a kérlelhetetlen szigor, melylyel — mint Toldy beszéli — érzékeny kis fiát, Ágostont is nevelte; aki ha makacs indulatú lett volna, talán ellenszegül vala az apai szigoroknak; de szelíd, engedékeny kedélye

országban tanult és Hálában 1759-ben Magyarország chorographiáját nyomatta ki, — és ide számítja a Miskolcra született *Bárány Péter* piaristát, a pszichológust, ki böleseleti és szépirodalmi munkáit adott közre a XVIII. század végén.

¹⁾ *Toldy Ferencz* id. h.

²⁾ *Kazinczy Ferencz levelezése*, XVII. k., 34—35. l.

³⁾ Lásd a mellékleten. Rajzolta *Szekrényessy Lajos* 1882.

⁴⁾ A katholikusoknál akkoriban országszerte szokásban volt a születést követő napon keresztelni a gyermekeket. Az anyakönyvbe a keresztelés napját írták be születésnapnak. Így tolódott el Bárány Á. születési dátuma is egy nappal.

⁵⁾ A keresztelték anyakönyvének kivonatát közölte velem 1882-ben *Szenczadányi Lajos*, miskolci adminisztrator, a mostani egri érsek.

a katonás bánásmód által félénkké, tartózkodóvá, magábavonulóvá tette. Kedélyének ezt a zárkózottságát sohasem volt képes egészen legyőzni. Atyja, meggyökerezve látván azt fiában, *jellemnek* gondolá és miadenekfölött ezt becsülte benne. Tizenöt éves korán laien már nem annyira nevelője volt, mint barátja és játszótársa.¹⁾ Zsenge gyermekkoráról, sajnos, nem tudunk többet.

Elte hetedik évében, 1805-ben a miskolci elemi iskolát kezdé látogatni,²⁾ mely abban az időben két osztályból állott. Ugyancsak Miskolcra, a minoritáktól vezetett hatosztályú gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Micsoda eredménnyel: nem sikerült földerítenem. Az 1878-iki nagy árvíz a minoriták zárdájában minden iratot és jegyzőkönyvet megsemmisített.³⁾ A régi középiskolai tanterv szerinti ú. n. filozofiára és fizikára, vagyis a mai hetedik és nyolcadik gimnáziumi osztályra Egerbe ment. Ott az Eszterházy Károly gróf alapította hírneves érseki lyceum növendékei közé iratkozván be, 1813—1814. és 1814—1815-ben a böleseleti tanfolyam két osztályát közepes eredménnyel végezte.⁴⁾ Annyi sikerrel mégis, hogy fölmehetett a kétévi jogi tanfolyamra, melynek 1815—1816-ban és 1816—1817-ben a jobb osztályzatú hallgatói közé tartozott.⁵⁾ A tehetséges

¹⁾ *Toldy*; id. h.

²⁾ U. o.

³⁾ *Bárány Dező* közlése.

⁴⁾ *Érdelemjegyei 1813—1814-ben. Semestri I.*: E doctrina religionis classis I. 27; logica cl. II. 4; historia pragmatica regni Hungariae cl. II. 4; mathesi pura cl. II. 31. — *Semestri II.*: E doctr. relig. eminens 20; logica et ontologia cl. I. 26; histor. pragm. reg. Hungariae cl. I. 15; mathesi pura cl. II. 12. — 1814—1815-ben. *Semestri I.*: E doctr. religionis cl. I. 14; physica cl. II. 11; mathesi adplicata cl. II. 2; historia universalis cl. I. 15; metaphysica cl. III. 1. — *Semestri II.*: E doctr. religionis cl. I. 8; physica cl. I. 26; historia naturalis et oeconomia ruralis cl. II. 10; historia gentium universalis cl. I. 24; metaphysica et philosophia morum cl. I. 26; mathesi adplicata cl. I. 44. — (*Rossik Pál dr. egri theolog. tanár szives közlése.*)

⁵⁾ *Érdelemjegyei a jogi tanfolyamnak tanárgyűléséből 1815—16-ban. Semestr. I.*: Ex jure naturae cl. I. 18; statistica cl. I. 12; literatura et lingua hungarica cl. I. 2. — *Semestr. II.*: E jure publico universalis et Hungariae particulari ac gentium cl. I. 8; e jure montanistico cl. I. 14; ex literatura hungarica cl. I. 1. — 1816—1817-ben. *Semestr. I.*: ex politica cl. I. 3; ex jure patrio cl. I. 3; ex literatura et lingua hungarica eminens 8. — *Semestr. II.*: Scientiis cameralibus, stylo curiali et jure cambio-mercantili cl. I. 7;

ifju egeri iskolázása első éveinek gyenge eredményét részint a betegeskedésének, részint annak a körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy szülővárosában, talán családja előkelőségénél fogva, tanárai kelleténél több elnézést tanúsítottak iránta s így elmulasztotta megszerezni azokat az alapismereteket, melyek a szigorú egeri lyceumban az előmenetelhez megkívántattak. Gyakran fordul elő olyan eset, hogy a tanulónak csak érettebb korában nyílik meg az esze. Azzal együtt jön meg aztán és fokozódik a tanulási vágy s az egyes tudományszakok iránti előszeretet. Ezt tapasztaljuk Báránynál is. Szellemi képességei évről-évre nagyobb lendületnek indultak olyannyira, hogy néhány év alatt, deákosan szólva, sereghajtóból a jó tanulók sorába emelkedett és a magyar nyelvtanból meg az irodalomtörténetből második eminens lett.

A magyar irodalom szeretete korán fakadt ki finom érzékenységgel és élénk fantáziával megáldott lelkéből. A mi belülről égette, már az iskola falai közt olvadt ki onnan néhány költészeti kísérlet alakjában. Toldy beszéli, hogy »Bárány még egeri iskolai pályája idején az ottani magyar irodalom tanára, *Ivánszky Antal* vezetése alatt különösen a költészetet megkedvelvén, tette első kísérleteit, mik közül egy terjedelmes *regény* és feles *dalok* említendők. Világot ezek nem láttak ugyan, de az utóbbiak közül néhányat hol híven, hol változtatva még most is éneklék Borsodban és annak szomszéd vidékein.«¹⁾

Nem kétlem, hogy Eger vára romjai alatt gerjedt föl szívének vonzódása a nemzeti történelem iránt is, melynek egyik dicső hőse, *Dobó István*, lépten-nyomon és szüntelen szemei előtt lebegett. Ez a kép élesztette lelkében a vágyat egészen közelről, a saját tárgyi valóságukban ismerni meg azokat a mozzanatokat, melyek a magyar történelem tartalmát képezik s melyeken a nemzet történelmi öntudata és jogos törekvései sarkallanak.

De ha már egeri környezetének hatásait mérlegeljük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat az erőteljes benyomásokat sem, melyeket az egeri egyházi életnek magasztossága, a püspök-

jure patrio cl. I. 3; literatura et lingua hungarica eminens 2. — (*Bossik Pál dr.* egeri theológ. tanár szíves közlése.)

¹⁾ 1852. ápr. 3. titkári jelentés.

ség és káptalan Árpád-kori ósmultjának, kilenczszázados viszon- tagságainak és nagyevű főpapjainak emléke mindenkiben elő- idéz, a ki bár csak egyszer is megfordul az egerparti városban. A szemlélőben a történelmi érzék párosul a vallásos megihlető- déssel és bizonyos jóleső kellemes melegséggel árasztja el a keblet. Bárány is Egerben gazdagítá vallásos áhitatának kincseit. Isten- féltő jámbor anyja rakosgatta el azokat szívébe, hogy földi pályáján útravalóul vigye magával, fölvertezzvén lelkét a fensőbb, ideális magaslatokért való küzdelemre. Ezekből az öröklött kincsekből táplálkozott Bárány Ágoston szellemi élete egész a végső lehele- téig. Azok voltak jelleme tisztaságának és szilárdságának támasz- tékai a különféle viszontagságok és emberi gyarlóságok közepette.

Egeri tartózkodása idején, mindamellett hogy csak szűk körben mozoghatott, a valláserkölesin kívül másegyéb motivumok is közrehatottak mind a jellemképzésére, mind a tehetségei és hajlamai irányítására. A napoleoni világesemények, az európai művelt népek szabadságtörekvései, a hazai viszonyok új alakulá- sának mozgalmi anyyira izgatták érdeklődését, annyira ingerel- ték kíváncsiságát és úgyszólván napról-napra oly sok anyagot szolgáltatott képzelődésének, gondolkodásának, az egymásra toluó események megítélésének, hogy szinte öakéntelenül for- málódott ki a jelleme. Az akkori idők forró légkörében, rend- kívüli események mozgalmi közepette, kezdett fejledzni Bárány férfigondolkodása és akaratának irányzata.

1817-ik évi július havában, mint 19 éves jogvégzett fiatal- ember, élénk tettvágygal és munkaképességgel tért vissza szülei- nek miskolci házába. Épen gyümölcsérés évadja volt. Az avasi szőlők visszhangzottak a nyaraló családok vidámságától. A vég- zett juristát mindenütt szívesen látták. Gyermekkorai kegyeres pajtásai kitörő örömmel ölelték keblükre. Vígágtól és szeretettől körülvéve, nagyon kedélyesen tölté utolsó vakációját.

De csakhamar vége szakadt a mulatozásnak. Az öreg Bárány, a gondos apa, sietett fiát Borsodmegye tisztikarába fölvetetni. Ő maga is, mint nyugdíjas kapitány, nemesi jogán és a hadsereg- nél szerzett érdemeinél fogva táblabírói rangot viselt. Nagybátyja, Bárány Antal, ki 1809-ben kapitánya volt a borsodi insurrec- tionális seregnek, szintén táblabírája volt a vármegyének. *Klo- buszky József* főispán tehát szívesen engedett a két érdemes

táblabíró kérésének s berendelte a fiatal juristát a főjegyzői irodába törvénygyakornoknak.

Szeptember 15-én vonult be Bárány a megye székbazába. Legott fölesküdtött élethivatása komoly munkájára s a vármegyei törvényszék titkainak megtartására.¹⁾ Természetében volt a szorgalom és kötelességtudás. Föllebbvalói csakhamar megkedvelték a pontos és ügybuzgó, a mellett csendes és szerény tisztviselőt, ki minden igyekezettel rajta volt a személyéhez kötött várakozásoknak megfelelni. 1818-ban nov. 17-én tiszteletbeli esküdttségért folyamodott. Az állást 1819-ben febr. 17-én a nevezett főispán különös kegyéből el is nyerte, noha még csak 21 éves volt.²⁾ Első funkciója volt aug. 19-én Miskolcz város nem nemes lakosainak összeírása.³⁾

Hivatalos teendői azonban nem merítették ki sem a szorgalmát, sem a munkakedvét. Szabad óráiban a római klasszikusokat tanulmányozta. Igyekezett különösen Vergilius, Horác és Tacitus szellemébe behatolni. A magyar irodalom mesterei közül Kazinczy, Kölesey, Virág, a két Kisfaludy és Berzsenyi voltak kézikönyvei, de leginkább mégis az utóbbikba élte bele magát.⁴⁾

Nem elégedvén meg önképzésével és a saját művelődésével, hogy másokat is ösztönözzön és a magyar nyelvet és irodalmat megkedveltesse, a miskolczyi fiatalság kebelében irodalmi kört alakított. A kör tagjai az ő vezetése mellett költészettel, irodalmi zsengek felolvasásával és bírálgatásával foglalkoztak. A nemes láng azonban nem sokáig égett. Az elszántság, mely az irodalmi kört kezdetben tevékenységre sarkalta, rövid időn annyira elhanyaglott, hogy a társaságot, melyet kívülről irigység, gáncs és gúny is ostromolt, részvéthiány miatt meg kellett szüntetni. Bárány Ágoston egymagára maradt. Ő nem tántorodott meg; őt nem lehetett kitűzött céljától eltéríteni.

*Kazinczy*nak egy épen akkortájt megjelent költeménye annyira elbájolta izgékony lelkületét, hogy habozás nélkül az új

¹⁾ *Borsodai. levé. 1817. szept. 15. 3336. sz. a.*

²⁾ *U. o. 1819. febr. 17. 424. sz. a.*

³⁾ *U. o. 1819. aug. 19. 3195. sz. a.*

⁴⁾ *M. Akadém. Értesítő, id. h.*

írói nemzedék fejéhez, a zemplénavármegyei Széphalmon tartózkodó legfőbb irodalmi tekintélyhez, Kazinczyhoz fordult, kérve őt, hogy vegye szárnyai alá és mondjon véleményt a neki megküldött néhány dolgozatáról. Miskolczon kelt levelét 1820-ik évi aug. 10-én adta fel Széphalomra. A levél tartalma jellemzi az írói pályára készülő ifju szellemirányát.

«Érdemem felett való nagy hazafi! Tekintetes uram! Azon lantnak bájoló zengzete, mely a két magyar hazát a legmélyebb csodálkozásra gerjeszté, a borsodi tájnak sem mellőzhette el figyelmét, bennem pedig íranta a legbuzgóbb tiszteletet gyújtotta. Ösztönt munkált szívemben s mind engemet, mind némely rokonérző társaimat nemesebb lángokra gerjesztett. Gyenge tehetségünkhöz képest kiki közülünk már egy, már más tárgyakban kereste vágyát kielégíteni. Részemről a *versírás* volt az, mely néminemüképen látszatott betölteni heves czéomat. Az első lépés, bármily hévvel tétetett is, ridegen felelt meg várakozásomnak. És épen ez volt azon rugó, mely tüzes képzetemet mozgásba hozván, sikeresebb törekvésekre kényszerített. Ellankadnom lehetetlen volt azon oknál fogva is, minthogy néhány buzgó s a magyar nyelv művelésére szerencsésen született érdemes hazafiaknak példájától napról-napra lelkesítettvén, talán vakmerové is tették reményemet. De fájdalom, épen csak imént összeszövetkezett társaságunknak csaknem zsengekjében kellett megfojtatnia s néhány különböző tárgyakról már kötött, már kötetlen beszédekben írt s némely részben be is végzett darabjainknak, némely az étellel egybekötött viszontagságok miatt, talán végképen félbeszakasztatniok. A tűz bennem bosszút kiáltott ugyan azokra, kik töviseket hánytak a terhes pályáútra. S talán a hazafiságon is erőszakot tett volna az; hanem elmém állott ki a küzdő indulatok sorompójára s nemesen győzni tanított. Négy különböző tárgyakról majd kötött, majd kötetlen beszédekben írt darabjaimnak egyike *«Egy baráti nefelejs»* cím alatt tehát az, mely néhány magyar ódákból, véghang egyeztető és különféle mértékekre vett versekből állván, *egy nevében halhatatlannak enyhet és védelmet nyújtó szárnyai alá öhajtozik s tőle pártfogást és ápolgatást kér.* Kér és elpirul, midőn létre sem érdemes voltát ajánlva és nyujtva egy halhatatlan kezeibe. Fogadd el tehát nagy hazafi ezen kis áldozatomat. Felküldendő munkám-

nak ha csak egy sora is megnyerheti néminemű meglegedéset, engem nagyobb törekvésekre fog gerjeszteni.«¹⁾ Aláírva: »*Debreczeni Bárány Agoston*, borsod-vármegyei esküdt.«²⁾

Kazinczy »baráti szives idvezlettel« tizednapra, aug. 28-án válaszolt Bárány levelére.

»Egy megöregedett embernek, — úgymond — ki a pályáról már-már lelép, nem lehet nagyobb öröme, mint midőn azt látja, hogy oly ifjak által váltatik fel, kik azon szabad futással fognak futtatni. S bennem leveled, szeretetreméltó ifjú, e reményt támasztotta. Sok ifjainkban láttam fellobbanni a tüzet, s tüzők elaludt. Nyelvünk s literaturánk férfilelkű ifjakra vár. A dal virág. Ha az, a mit mond, sem a fejhez, sem a szívhez nem szól úgy, hogy egyikét vagy másikat hatalmasan megillessen; ha nyelve nemtelen, gondatlan; ha rímje nem tiszta, lábai sánták; ha tartalom és forma nem tesznek egy szép egészet; — ha bennünket nem kap ki a mindennapiság köréből egy szebb poétai régióba, hanem zörgő, visító szavaival akar megcsalni: ki fog kapni az ily dalon? Prózát sem tudunk írni, hogy dolgozásaink a bővbeszédűség vétkétől menteknek ítéltessenek, s azért van annyi rossz, annyi szenvedhetetlen dalunk. Ezek valának azok, kedves barátom, — mert biztos megszólításod felszabadít, hogy így nevezzelek — melyeket leveledre, amint hiszem, mondanom kelle. Az írói tüzet nem gerjeszteni, hanem oltani kell; mert akiben igaz tűz

¹⁾ *Kazinczy Ferencz levelezése*, XVII. k., 210—211. ll.

²⁾ Irodalmi dolgozatait rendszeresen nemesi előnévvel írta alá. Nem hiúságból, hanem a személyi azonosság hiteléül. A »Debreczeni« Bárányokon kívül voltak ugyanis Jászberényi, Szöllősi, Rendes és Szeniezei Bárányok. A Debreczeni Bárány-család miskolci fészken kívül laktak Bárányok Jászberényben, Trencsénben, Zalában, Nyitrában, Komárom és Somogy vármegyékben. A somogyi Bárányoknak, nevezetesen *Bárány Pálnak*, a XVIII. század derekán Ujvárfalván volt a birtokuk, a Berzsényi-család birtoka szomszédságában. (*Somogy várm. történe.* Magyarország várm. és város. 169. l.) A Rendes vagy Rhendes donációsi nemeseiből származott a színműíró *Bárány Boldizsár*, az első magyar műkritikus. A komáromiak közül való *Bárány György*, ki szintén az irodalom terén tette nevét ismertté. (*Nagy Iván: M. n. családok és Mátyók Gyula: Budapest. Hírlap 1913 febr. 23. sz.*) 1791-ben Görög Demeter és Kerekes Sámuel pályadíjat tűztek ki a legjobb magyar lélektani munkára, melyet *Bárány Péternek* ítéltek oda. (*Váczy János: »A nemzeti felbuzdulás.« Századok 1914. évf. 261. l.*)

ég, még inkább fog égni s csak abban alszik el, a kiből égnie nem kellene.«¹⁾

Ezt az irodalmi arany szabályt, noha a törvény kíméletlen erejével volt megfogalmazva, józan megértéssel mérlegelte és szerény önmegadással fogadta Bárány. Megtisztelésnek és biztató jó jelnek tekinté, hogy a magyar irodalom első tekintélye válasza méltatá levelét, sőt megjelölte az utat is, melyen a hivatásos írónak haladnia kell, ha kiválónak lenni és értékeset alkotni akar. Egész hónapot szánt dolgozatainak újból való áttekintésére és javítására, hogy a szigorú cenzor előtt ne kellessék pirulnia. 1820-ik évi szept. 30-án becsomagolva válogatott verseit, »*Egy baráti nefelejtés*« címmel elküldé Széphalomra; nem azért, hogy kérkedjék velök, hanem hogy költői tehetségét a legszigorúbb bíró ítélete alá bocsássa. Megköszönve Kazinczynak a vett útmutatást, teljes meghódolással rendelé alá magát az ősz mester bírálatának. »Azon barátságos útmutatást pedig, — írja levelében — melynek minden sora bennem ezer ösztönt munkált, szives és egyszersmind alázatos köszönettel veszem. Az én verseim, ámbár a sors állhatatlanságának szüleményei, nagyobb részben ösztönöm és hajlandóságom alkotásai. Korántsem léphetek oda, a hová némely magyar költőink fölemelkedtenek.« — *Apólast kér Kazinczytól, kinek szárnyai alatt hibáitól megtisztulhat és az elenyészéstől megmenekülhet.*²⁾

Kazinczy 1820. nov. 8-án felelt Bárány levelére. A mit a kezdő ifju okulására mondott, az minden idők íróinak vezérfonálul szolgálhat.

»Nem érdemelném bizodalmat, — mondja többi közt — ha vélekedésemet verseid fölött tartózkodás nélkül nem közölném veled. *Kövessd saját érzéseidet; mert munkádnak nem az én vagy más valaki képét, hanem a saját magadét kell viselnie.*« Bírálja aztán Bárány költeményeinek kifejezéseit, a verslábakat, nyelvezetét, eszméit stb. Kiterjeszkedik a legapróbb részletekre. Nagyon tanulságos bírálat ez. Hasonló Kőlcsey remek recenzióihhoz, melyek mindmáig felülmúlhatatlanul tündökölnek irodalmunkban. Figyel-

¹⁾ *Kazinczy F. levelezése*, XVII. k., 228—229. ll.

²⁾ U. o. 247—248. ll.

mezteti Bárányt, hogy az irodalmi munka csak akkor jó, mikor jobbá semmi erőlködésünk nem teheti többé. Dolgozásaink közre- adásával sohasem kell sietnünk. Nonumque prematur in annum! Az »Egy baráti nefelejt« címét helyteleníti. S miért ne nevezzed inkább annak, a micsoda? »Debreczeni Bárány Ágoston versei« nek? Ez a legtermészetesebb név. »Az előbeszédet egészen elhagy- nám. Cifra szó. — »Magyarok Istene.« Én megvallom, hogy ezt a szót nem tudom botránkozás, sőt borzadás nélkül hallani. Egy Istene van minden népnek. S mondjak-e valamit arra a barbarus »tekinetes nemzeti vitélő« titulusra? A könyv- csinálók regnuma non est de hoc mundo. Te *cséista* vagy, mint én is. Ellenkezel tehát magaddal, midőn a primitívákat: kults, tsillag, kints, bölts-nek írod. T.-vel csak a compositumokat: tótság, némettség kell írni; vagy a származottakat: indits, nem indics, mert a gyökér indít. »Származa« nem jól van magyarul, mert a gyökér nem származ, hanem származik. És így származék, nem származa. Kioktatja továbbá, hogy az ambitiosa ornamentá- kat nyesse le az írásából. »Barátom! vigyázzunk szólásunkra.«¹⁾

Kazinczy nem talált Bárány verseiben irodalmi olvasmányt. Bírálatá, úgy látszik, gondolkodóba ejtő az ifju költőt. Mintha szétfoszlottak volna álmái a költői életpályáról és mintha a jóté- kony kiábrándulás szállta volna meg lelkét. Egy egész évig nem érintkezett Kazinczyval. Elvonulva önmagába, komolyan fon- tolgatá a nagy irodalmi reformátor atyai intelmeit, melyeknek igazsága végre is megnyugvásra bírta őt.

Előszedte tehát jogtudományi könyveit és eltökélte magát, hogy az ügyvédi pályára lép. Függetleníti magát a hivatalos kötelekek alól. Ejjel-nappal rendkívüli szorgalommal vetette magát a tanulásra. Mikor elkészült az ügyvédi vizsgálatra, 1821-ben lemondott esküdti állásáról és maga helyett testvér- öcsését, Bertalant ajánlta esküdtnek.²⁾ Aztán Pestre költözött. Még azonévi június 26-án, 23 éves korában, elnyerte az ügyvédi oklevelet.³⁾

Visszatérve Pestről Miskolcra, csak most gondolt ismét

¹⁾ Kazinczy F. levelezése, u. o. 276—281. ll.

²⁾ Borsodn. leutr. 1821. okt. 13. 3001. sz. a.

³⁾ U. o. nov. 14. 4103. sz. a.

az irodalomra és jóságos mentorára, Kazinczy Ferenczre, kit hosszú hallgatás után december 2-án újra fölkeresett hálás és alázatos soraival. »Én időközben — írja levelében — esküdti hiva- talomat megköszönvén, Pestre költözök s épen prókatori megvizsgáltatásomon estem át, midőn Miskolcra édesatyámnak levelében pozsonyi bátyámnak¹⁾ azon levelét is bezárva vet- tem, melyben tudokozódik atyámról stb.« — Kazinczynak a ver- seiről írt bírálatára vonatkozóan mondja: »Bölcs utasításaid magamból kiemeltek. Nincs hálám, mely forró köszönetemet eléggé kitolmácsolja. Szívemben nyertek azon bölcs leczkék helyet. Köszönöm irántam mutatott szívességedet. Szentek lesz- nek előttem azon igazak, melyeket nékem elfelejtettnek föl- fedeztél. Követni fogom. De önnön meggyőződésemet sem zárom ki; mert így a csúfos majomnevet méltán érdemleném. Szerencsés vagyok, ha mondhatom, hogy azokat nekem Kazinczy küldötte.«²⁾

Miskolczi ügyvédkedése mindössze abból állott, hogy a sze- gények érdekeinek védelmében ingyen vállalta pereiket. »Peres ügyeket vállalván, — írja Toldy — önálló életet kezdett, melyet egészen, nemes szíve irányát követve, a szegények és szerencsét- lenek védelmében töltött, de a mellett szabad óráit régi szerelmé- nek, az irodalomnak szánta. Tán többet olvasott, mint írt és a mit írt, az asztalfiókjába rejté. Ezek a fiatalkori versei, Kazinczy- nak lesújtó tanácsára, sohasem láttak napvilágot. Egész élete ez időben andalgó volt. Méla költemények olvasása, ily dalok éneklése, ily dallamok zenélése, egész éjjeleknek versírásban eltöltése egészítették ki ügyészi pályáját, melyen szinte oly tár- gyakat vállalt csak, melyekben érzése is részeltetve volt.«³⁾

Akkortájt szövődött életének első regényes szerelmi epizódja egy rejtelmes miskolczi hajadonnal. A varázslatos hölgy bájos külseje, kedves modora és élénk szellemessége annyira lebilincselte Bárányt találkozásuknak már első pillanatában, hogy szinte fölrezzent az álomszerű fásultságból, melybe hónapokon át eltemetkezett. Lobbanékony szívét a remény és boldogság melege árasztá el. Bátoratlan természete egyszerre lelkes elszántsággá

¹⁾ Atyjának egyik fivére, vagyis Ágoston nagybátyja.

²⁾ Kazinczy F. levelezése, XVII. k., 573—574. ll.

³⁾ Akadém. Értesítő XII. évf. 183—186. ll.

változott és a szerelmi láz, mely most egészen rabul ejtette, egyedül azon epedő vágyban talált enyhületet, hogy imádottjával minél előbb egybekelhesse. A platonikus viszony csaknem három évig tartott. Végre is kalandos viharokon át sok csalódást és keserűséget okozott neki, míg végre teljesen felbomlott.¹⁾ Mi volt a szakítás oka? Aknamunka, áthághatlan akadály vagy összekülömbözés, vagy tán hűtlenség, kaczérság a leány, elkedvetlenedés a férfi részéről? Ki tudná ma már megmondani? Semmi nyoma annak, hogy Bárány erről szóval vagy írásban valaha nyilatkozott volna. Szorgos kutatásaim daczára homályban lebeg a kérdés: ki volt az a nő, ki Bárányt magához lánczolta s aztán hideg mellözésével életének tavaszát feldúlta? Toldy Ferencz, ki talán egyedül ismerte barátjának bizalmas dolgait, hallgat erről. Egyszerűen csak szerencsétlen szerelmi viszonynak mondja Bárány életének ezt a mozzanatát.²⁾

A csapás, mely valószínűleg 1823. elején érte Bárányt, oly mély sebet ejtett szívében és annyira leterítette idegeit, hogy kínos helyzetében nem törődve magával, meghűlt és heves ideglázba esett, mely már-már közel vitte őt a sírhoz. Még föl sem gyógyult egészen, midőn mint lábbadozó betegnek egy második, nem kevésbé súlyos csapást kellett elszenvednie. Még azon évben elveszté édesatyját, kit nemcsak forrón szeretett és tisztelt, de a kihez szinte a bálványozás rajongásával ragaszkodott. Atyja halálával — mint maga írja — «elveszté örömeit és reményeit».

A következő 1824-ik évet még Miskolczon tölté. Ügyvédkedett és atyja hagyatékának rendezésével foglalkozott. Az utóbbira vonatkozólag írja Kazinczynak: «Az édesatyám halála által reánk árvákra szállott terhek kevés vagyonunknak majd kétharmadától megfosztának. S nyíltan vallom, noha félszeg kicsepangások messziről sem vádolhatának, attól fogva sem a terhekre, sem előlépéseimre nézve nem találtam pártfogót.»³⁾ Bánatába merülve, elborult lélekkel írta meg «*Bölcső és sír*» című világfájdalmas költeményét, melyet Kisfaludy Károly az általa

¹⁾ *Kandra Kabos* tudósítása 1882. május 25-iki levelében.

²⁾ *Akadém. Értes.* XII. évf. 183—186. ll.

³⁾ *Kazinczy P. levelezése*, XX. k., 34—35. ll.

szerkesztett *Auróra* 1824-ik évfolyamában tiszta formája miatt közrebocsátott.

Azok a lánczok, melyek Bárányt szülőföldjéhez kötétek vala, most már végképen elszakadtak. Magára hagyatva, árván és szegényen arra szánta el magát, hogy kivándorol otthonából, elhagyja fiatalságának szomorú színhelyét és másutt keres boldogulást. Visszahagyva könyveit és csak a nélkülözhetetlen holmiját vive magával, miután szüleinek sírját könyűvel megöntözte, egész esendben eltávozott Miskolczról, hogy oda soha többé vissza ne térjen.

Ez volt fiatalságának zárójelente.

III.

Borsodból az ország délkeleti szélső határára költözött Bárány. Toldy szerint 1825 tavaszán érkezett le Torontálmegyébe. Hitelesnek kell e dátumot elfogadnunk, mert más bizonyítékot nem tudunk rá. Maga Bárány sohasem nyilatkozott arról, hogy a jelzett évnek melyik hónapjában és melyik napján érkezett Torontálba.

A délvidéki vármegyék, az anyahazához való visszacsatolásuk óta, szüntelen hívogatták a jogvégzett felvidéki nemességet, különösen annak fiatalabb nemzedékét a lejövetelre és megyei szolgálatok vállalására. Első, ki ezt a hazafias akziót hivatalos tekintélyének latbavetésével is megkezdte, *Niczky Kristóf* gróf volt, Mária Teréziának kedvencz embere, a délmagyarországi vármegyék instaurátora és Temesmegye első főispánja. Az újjáalakult vármegyék meg sem kezdhették volna működésüket magyar születésű tisztviselői kar nélkül. Olyan tartományban, hol a két évszázados török és német uralom teljesen kipusztította a magyar lakosságot, alig találtatott iskolázott ember, ki a magyar közigazgatáshoz, közjoghoz s általában a hazai törvénykezéshez értett volna. Niczky aulikus államférfi volt. Sokat vétett a magyar nemzet érdekei ellen, sok hibát követett el ugyan, különösen a tan- és nevelésügynek osztrák szellemben való irányításával, de azt nem lehet az emlékéből kitörölni, hogy a délvidéki megyék magyarosítását — talán akaratlanul, a gondviselés rendeléséből —

VII.

Ismerkedjünk meg most már Bárány Ágostonnal, mint emberrel is. Ismerkedjünk meg az ő érdekes egyéniségének jellemző vonásaival.

Senki sincs többé az élők közt, a ki őt valaha látta vagy személyesen ismerte. Hatvan év óta megyei kortársai mind elhaltak. Számos rokonsága közül nincs már életben egy sem, ki látás után emlékezhetnék hírneves rokonára.¹⁾ A mit külső megjelenéséről, jelleméről és egyéb egyéni tulajdonságairól megtudnom sikerült, egyik meghitt barátja és megyés tiszttsára, a szintén már régen elhunyt Tarnói Buócz János főszolgabíró közléseiből és a Debreczeni Bárány-család ifjabb leszármazóinak hozzám intézett leveleiből tudtam meg.

Külső alakját Miskolczon a Bárány Dezső birtokában talált életnagyságú eredeti olajfestmény tünteti fel. Kicsinyített fényképmásolatát e munkámhoz csatolva veszi az olvasó.

Az arckép szerint²⁾ Bárány Ágoston szikár, középmagaságú, olajbarna, keskeny ábrázatú férfiú volt. Hajzata, bajusza és szakálla gesztenyeszínű volt. Szemei szürkék, orra és szája rendes. Szép szemeiből mély tűz lővelt s értelmesség sugárzott. Tekintete átható és lebilincselő volt. Magyarosan fölpedert bajuszt, telt szakállt és előrefésült hajzatot viselt. Akkori divat szerint kihajlított inggallérját csokorra kötött fekete selyem nyakkendő övezte. Feszes tartású felső testét nyáron ezüst gombos, zsinóros fekete attila, télen magyar szabású prémes bekecs fődte. Ünnepi öltözetét rendszeren sarkantyús kordován-sizma egészíté ki.

¹⁾ 1882-ben életben voltak a *férfi ágból*: Debreczeni Bárány Sándor 1848—49-iki honvéd őrnagy, bonyhádi birtokos; Ferencz, sarudi plébános; Géza, volt huszárfőhadnagy, szinai körjegyző; Artur, cs. és kir. főhadnagy; Dezső, tisztviselő a miskolczi első magyar tisztv. biztos. egyletnél; Géza, magánzó. *A női ágból*: Katalin, férj. Dragovics Vinczéné; Irma, f. Szezeny Tamásné és Ilona, f. Peszkár Sándorné.

²⁾ Valószínűleg *Dániel Konstantin* nagybecskereki jeles örmény festő-művész munkája. Erről másoltatta Torontálmegye az üléstermében levő Bárány-képet.

Magyarságát nemcsak külsőképen vitte a világ elé, a minék egyébiránt bizonyos fontosságot tulajdonított az akkor még német és rácz lakosságú Beeskerek városában, de minden szavát, minden mozdulatát magyar lélek, igazi magyar érzés hatotta át. Azonban Bárány magyarsága nem volt mindig egyforma. Fiatalabb korában Bécs felé vonzották hajlamai. Az apai házban rideg katonai szellem uralkodott, mely őt is magával ragadta. Ebből az aulikus légkörből szívta be a tapasztalatlan fiatal ember az idegen életfelfogást. Magyar lelkülete, törhetetlen magyarsága csak a nemzeti felbuzdulás tűzpróbájában aczélosodott meg, midőn a közélet iskolájában alkalma volt tisztán felismerni a magyarság helyzetét és az ország jogos érdekeit. Fiatal éveiben, mikor még egészen katona atyjának befolyása alatt állott, atyjának politikai felfogása uralkodott rajta. Szinte megdöböntő, midőn 1827-ben azt írja a sanyarú osztrák rabságot szenvedett öreg Kazinczynak: «Bár csak valaki megénekelné az ausztriai háznak 300 évi magyar királykodását.» A Nádasdy-féle összeesküvés okait és eredetét nem merte leírni. Ezen Kazinczy méltán megütközött és a féltékenységét szemére lobbantotta. II. Rákóczi Ferencz szabadságharczáról pedig azt írta az ifjú Bárány, hogy az zendülés volt. A fejedelemnek Longueval hadnagygyal szólt ismeretségéről mondja, hogy a francia udvar ragadta Rákóczi elkeseredett elméjét arra a gondolatra, hogy királya ellen fegyvert fogjon. Eszterházy Pál herczeg életrajzában Tökölyt pártütőnek, a hon szomorú emlékü emberének mondja, ellenben I. Lipótot dicsóíti.

Bárány politikai eszmetisztulása az 1839—1843-iki országgyűlések folyamata alatt érlelődött meg, midőn a hírlapokban és röpiratokban hírre kapott jeles hazafiak az alkotmányjog, közjog és az ország független, önálló államiságának előtérbe lépett fontos kérdéseit, melyek a nemzet politikai érzékét fellillanyozták, éles kritika tárgyává tették és egészen új világnézeteknek adtak kifejezést. Széchenyi, Kossuth és Deák, Eötvös, Szalay és Horváth Mihály a nemzeti öntudat fölébresztése mellett új ösvényeket jelöltek ki nemcsak a magyar köznép szabad fejlődése és boldogulása számára, de a közpályákon működő vagy a nemzeti kultúra, a tudomány és irodalom szolgálatában álló

férfiak számára is. Az új eszméknek ebbe a hatalmas hullámmatába jutott bele Bárány Ágoston is. Őt is elkapta ez az ellenállhatatlan áramlat és sodorta magával. Munkálkodásának szabadelvű irányzatot szabott. A reformszellem csakhamar elterjedt az egész hazában, eltöltvén a nemzet szívet és lelkét. Bárány e nagy átalakulás hatása alatt lett igazi magyar íróvá. Sok másokkal ő is akkor ébredt föl aulikus önáltatásából. De az ellenkező végletekbe esett. Elfordult Széchenyi conservatív irányzatától és lett — miként írásaiból kitetszik — Kossuth Lajosnak és alkotmányi politikájának tüzes, buzgó híve, a nemzeti szabadságok lelkes dicsőítője. Az akkori idők szempontjából tekintve ezt a hirtelen átmenetet, nem lehet azt ellenmondásnak venni Bárány jellemében, hanem inkább emelkedésnek az alsóbb fokozatról a haladás és fejlődés magasabb színvonalára.

A korszerű haladásnak ösztöne győzedelmeskedett a torontáli urak köreiben is. Valósággal meglepetést szült a megyei birtokos nemességnél, midőn 1840-ben a tavaszi megyegyűlésen felolvasták Karácsonyi Guidó dúsgazdag földesúr folyamodványát, melyben előterjeszti, hogy tapasztalás és a szép ismeretek megszerzése végett több európai birodalmat, nevezetesen Angliát, Baviáriát, Württembergét, Francia- és Olaszországot, Badent, Nasszaüt és Helvéciát beutazni szándékozik és e végből a maga és utitársa, Keller István részére útlevelek kieszközlését kéri. Ilyen vállalkozásra azelőtt torontáli főúr sohasem szánta el magát. A feleségének igenis Bécsből, Párisból és Londonból hozatta ugyan a czipókat és a divatos selyemruhákat, de utazással törődni, biz ő azzal nem törődött.

A hol alkalma volt Báránynak a magyar hazafias érdekeket támogatnia, a hol a magyar irodalom, a szépművészetek és általában a nemzeti kulturális ügy igénybe akarta venni szolgálatait, soha egy perczig sem habozott. Legkészségesebben és teljes önzetlenséggel tett meg mindent, a mi tőle tellett, a mit szerény hatáskörében keresztülvihetett.

A fent előadottakban láttuk már, mekkora buzgalmat, mennyi lankadatlan munkát fejtett ki Bárány Bajzának egyszerű felszólítására a Kisfaludy-émlék ügyében. A magyar irodalmi termékeket is egyedül ő terjeszté Torontálban. Nálánál senki sem karolta fel Dél-Magyarországon lelkesebben a magyar nyelv

ügyét, senki sem ápolta nagyobb szeretettel a magyar nemzeti érzést és gondolkodást, nemzeti történetünk és hagyományaink szent emlékeit. A délvidéki magyar kulturális mozzanatokat forró szenvedelemmel támogatta. Ő volt Dél-Magyarországon az első, ki a magyar színügy, a képzőművészet, a Nemzeti Múzeum, az Akadémia és a Ludovika javára mozgalmat indított, a becskereki gimnázium alapját gyarapítani segítette, a történelmi kutatástól elzárt levéltárak megnyitását sürgette, Torontál székhelyén az óvoda, a megyei kórház és az első könyvnyomda felállítását előmozdította. Különösen a nyomdától volt elragadtatva. «Fölötte örülök — mondá, — hogy a nagybecskereki zsenge nyomdaintézetünk sikerült.» A mit mi csak most, újabb idő óta kezdünk gyakorolni, a magyar nyelv tanításában legtöbb eredményt felmutató falusi tanítók jutalmazását, Bárány már félszázadnál régebben megelekedte, midőn az ilyen derék néptanítók buzdítására segélyeket eszközölt ki az uradalmaktól és községektől.

A nevelésben, viseletben, művészetben, irodalmi alkotásokban, közhivatalokban, egyházban és a társadalmi élet minden megnyilatkozásában sürgette a magyar nemzeti karakter feltüntetését.

Bárány Ágoston jószívú és spártai egyszerűségű, nagyon komoly, nagyon öntudatos, de nagyon lobbanékony természetű ember volt. Kortársai különösen a szívjóságát emelik ki. Ő maga «zárkózott szívűnek», majd ismét «örök ifjúságban viruló szívűnek» mondja magát. Üres kézzel nem távozott szegény a házából. A feltűnést azonban kerülte. Példásan rendezett, de egyszerű polgári háztartása volt. A hiú kedvtelésektől tartózkodott. A megyében sem vitt mutatós, feltűnést keltő szerepet. Mindazonáltal megyeszerte mindenütt kedvelt egyéniség volt. Becsületére és független állására büszke volt olyannyira, hogy egy előtte rosszul vagy tévesen kiejtett szó miatt hirtelen fellobbant és szenvedélyétől elragadtatva gyakran sértő megtorlással válaszolt. Csak egy esetet említek. Főispánja, Hertelendy Ignác, kit különben nagyon szeretett és nagyon tisztelt, bizonyos ünnepélyes alkalomkor elküldte hozzá a huszáriját, hogy ebédre hívja. A huszár együgyűségében azt találta mondani: «Ő méltósága parancsolta, hogy tekintetes úr menjen hozzá ebédre.» — «Mondd

meg a főispánnak, — felelé Bárány magából kikelve — parancsoljon a kutyájának, én bizony oda nem megyek. Különben az efféle kitérőseket azonnal megbánta és szomorkodott ideges gyöngeségén. Máskülönben mindenki iránt előzékeny és nyájas, a társaságban azonban inkább hallgatag, mint beszédes volt. Nőtlen korában is takarékosan élt. Költekező vagy mulatozó sohasem volt. »Nyíltan vallom, — írja Kazinczynak — hogy félszeg kicsapongásokról messziről sem vádolhatnak. A mit magára költött, leginkább a ruházatára költötte; mert szeretett tisztán és takárosan megjelenni az emberek előtt.

Nehéz, sőt kényes ügyekben is szolgálatkészségnek mutatkozott. Így mikor Kazinczy feleségének nővéréről, D'Ellevauxnéról, ki Krassó megyében Spátán volt férjénél, az a kósza hír terjedt el, hogy a férjétől Lugosra szökött egy ottani orvoshoz, Kazinczy fölkérésére Bárány azonnal eljárta a discret ügyben és a lugosi alispán közbenjárásával kideríté, hogy a vád minden alapot nélkülöz. A megszorított Kazinczyt teljesen megnyugtatta Bárány szíves szolgálatkészsége.

Vallására nézve Bárány katolikus érzelmű férfi volt. Báthory életrajzában rosszalja, hogy Bethlen Gábor hűtlenné lett kath. vallásához. Különben a vallást nem szerette Bárány fitogtatni. Sokszor mondogatá latinul: »Non in sermone, sed in virtute est regnum Dei.« Szíve mélyében hordozta hitét a lélek tökéletesedésének kötelességével, nemes gondolkodással és szívjósággal párosulva. Jellemző Bárány lelki világára, a mit Kovách szatmári püspök életrajzában mond: »A tudomány szívjósággal párosulva emeli félistenné a halandót. Ez azon kincs, melyet az idő meg nem emészthet és azon méltóság, melyet a szerencse változásai be nem árnyékolhatnak. Az üres gógnak életköre a csillogás, a tudományé és valláserkölcse az uralkodás.« Vallásos lelkiületének bizonyítéka az Eszterházy vallásosságáról írt dicsérete is, a meleg elismerés, melylyel e nádornak a kath. egyház javára tett nagyszerű alapítványairól megemlékezett. A történelem fejlődését Isten művének tartotta, a zsoltárossal szólván: »Beata gens, cujus est dominus Deus ejus; populus, quem elegit in haereditatem sibi.« Vallásügyi dolgokban egyáltalán nem szerette a szabad gondolkodású kor-szellemet.

Vallásos érzületéből sarjadzott tiszta becsületessége és őszintesége, alázatossága és szerénysége, munkaszeretete, igazságossága és tévedéseinek megbánása.

Érintkezéseiben megadta mindenkinek, amivel a társadalmi szabályok szerint tartozott. De annál többet soha. Nem hízelgett senkinek, nem volt senkinek uszályhordozója. Úr és magyar nemes ember volt, ki minden alázatossága és szerénysége mellett sem alacsonyítá le magát szolgálai szereplésre. Akármilyen előkelőség volt valaki, kinek levelet írt, leveleit minden komplimentirozás nélkül csak e rövid szavakkal fejezé be: »Óhajtok boldogságot.« Szerénységére vall az is, hogy még a saját szellemi alkotásait sem becsülte túl, melyekbe pedig a legtöbb ember szerelmes szokott lenni. »Pázmány úgy, ahogy elkészült« — írja Kazinczynak. Mikor aztán Kazinczy Illésházy életiratát erősen kijavítva küldi vissza neki, így válaszol: »Fogadja el tőlem a tek. úr alázatos tiszteletemhez csatolt köszönetemet azért, hogy árnyékrajzolatomat csinos festéssel díszíté.« A legkiméletlenebb kritikát is hálás érzelmekkel fogadta. Kazinczynak megismételt kemény megrovásait »szíves és egyszersmind alázatos köszönettel vette.« De a saját meggyőződéséből, ha egyszer valamiről alaposan meggyőződött, mitsem engedett. Kazinczynak egész őszintén megírja, hogy tanácsát általában követni akarja ugyan, »de a saját meggyőződésemet nem zárom ki.«

A szellemi munkát nagyrabecsülte, az író embereket valósággal bálványozta. Ő maga is bámulatosan kitartó volt a munkásságban. Nyíltan beismeri, hogy Temesmegye történetén 22 évig dolgozott. Dolgozott nem az írói honoráriumért, hanem hivatásból, szelleme benső ösztönéből. Hiszen műveinek semmi anyagi sikere sem volt. Akkoriban még nem nagyon kereste a publikum a tudományos könyveket. De a publikum részvétlensége nem riasztá vissza a munkától. Tetemes kárával adta ki Torontál és Temes monográfiáit. »Mert — ugymond — engem keblem sugalata az elhalt századok omladványai közt kényszerít tévedezni.« Önzetlensége szép vonását látjuk abban az elhatározásában is, hogy — a mint fennebb említém — a »Wolfenbütteli herezegnő« című fordításának egész hasznát a miskolci égettek segélyezésére ajálta fel.

Mennyire nagyrabecsülte a munkájuk révén országos hírnévre emelkedett férfiaknak iránta tanúsított jóindulatát és figyelmét, mutatja örvendezése, midőn Kazinczy tegezni kezdé őt. »Vegye kedvesen a tek. úr, ha egy 27 esztendőös ifjú nagyrabecsült baráti megszólítását mély tisztelettel fogadni bátorodik.« Valósággal el volt ragadtatva, ha kiváló irodalmi férfiak jó tanácsokkal közeledtek feléje. 1821-ben írja atyai mentorának, Kazinczynak: »Büles utasításaid magamból kiemelték. Nincs szavam, mely forró köszönetemet eléggé tolmácsolhatná.«

Az irodalom és tudomány korifeusai, kivált az Akadémia tagjai, elsősorban a történetírók iránt magas véleménnyel és igen nagy tisztelettel viseltetett. »Azon szép lelkeket — írja egyik művében, — kik honunk történeteire felvilágosító adatokat közölnek, úgy szoktam én tekinteni, mint napsugarakat hosszas borúk után, mint fáklyákat a sötétben és fároszokat scyllák és karibdiszek között.« Az akadémikusok közül Toldyt szerette legjobban. Ki is eszközölve Torontálmegye rendeinél, hogy a jeles tudóst egyhangúlag táblabíróvá választották.

Bárány nem volt vagyonos ember. A hivatala után járó fizetésén és a becskerekai házában kívül, melyet nemesi kúria formájára alakított, más egyéb vagyona nem volt. Tudjuk, hogy Borsod elhagyására is az atyja halála után reá háramlott terhek és a pártfogók hiánya miatt elkövetkezett reménytelen kilátások kényszerítették. A királyi adományozású hajdani családi birtok Bárány Ágoston fiatal korában már nem létezett. De maga a Bárány-család, amint engem erről Miskolc városának halhatatlan díszé, *Lévay József* koszorús költőnk értesít, a múlt század első felében birtok nélkül is az előkelő úri társadalomhoz tartozott.¹⁾ A mit Bárány Ágoston mint tisztviselő a munkájával megkeresett, azt nagyobb részben el is élte. Atyja adósságainak kifizetése után valami keveset talán megtakarított magának; de az csak jelentéktelen összeg lehetett. Mikor a hírneves magyar honleányok életrajzának megírására felszólították, szegényes könyvtára miatt, melyet pedig örömet gyarapított volna, csak keveset ígérhetett e részben. Erre a vállalatra nem rendelkezett elegendő pénzzel, hogy forrásmunkákat vásárolhasson. Anyia mindenesetre volt,

¹⁾ 1913 jan. 7-én hozzám intézett levele.

hogy tisztességesen megélhetett. Egészsége ápolására is jutott, a mennyi szükséges volt.

Hivatalos életpályáját nyomasztónak találta; mert elvonta őt tudományos kutatásaitól és irodalmi tevékenységétől. Kijelenti egyik levelében: »Derült arcom mellett sorsommal örökös hadat folytatok.« Szeretné feledni a bilincseket, melyek oly életnehéz csatolják, mely neki mindent adott, csak boldogságot nem.

Tépelődő, borús gondolatai közt jótékonyan hatott lelkére a zene. Kedvencz időtöltését találta a hegedülésben; a hegedűn, mint naturalista, hangjegy nélkül játszott. Vajmi sokszor tölté be a kis hegedű dallama vidámsággal és jótékony vígaszszal otthonát. A friss levegőn, a szabad természet ölében egészen boldog volt. Útleírásaiból látjuk, milyen lebilincselő varázslattal hatott rá a természet isteni szépsége. »Ösmersz, mily felette szeretem a természetet« — írja a buziási fürdőből. De micsoda a délvidéki egyhangú természet az erdőkkel szegélyezett felső-borsodi hegyvidékhez és a bükkvölgyi tájakhoz képest! Ábrándjaiba mindig beleszövődnek szeretett szülőföldjének bájos képei. Az Avas az ő ódon templomával folyton szeméi előtt lebegett. A Szinva hőmpölygő friss vizénél andalogtak gondolatai. A Sajó és Hernád, Tárkány, Bogács és Eger regényes völgyeiben játszadoztak álmái. Neki a hegyes vidék tetszett. Azt tartá Jókaiival: »Rab az, a ki rónán lakik.« A történet nagy eseményei is, melyekkel foglalkozott, szülőhazája kedves tájait juttatták eszébe: Muhit, Diósgyórt, Egert, Onodot, Szirma-Kelecsényt, Szatmárt.

Barátjait, a kikkel rokonszenvezett és bizalmasabban érintkezett, nagyon gondosan, szinte félnék töprengéssel válogatá meg. Csak hosszabb ismeretség után nyújtott baráti kezét olyanoknak, kiket előbb óvatosan kipróbált és műveltségüknél, műesoktalan jellemüknél, úri erényeiknél fogva magához méltóknak talált. Ez okozta, hogy bizalmas barátja, kikkel örömet és gyakrabban érintkezett, igen kevés volt. Kortársa, Buócz János főszolgabíró, ki intim életmódját közelről ismerte, a megyei tisztviselők karából csak három olyan emberről tud, a kikkel Bárány bensőbb barátságot tartott fenn: Nagymagyarai Nagy Jánost, akkoriban Torontál szellemes főjegyzőjét, *Ladányi Györgyöt*, megyei számvevőt és *Cicatricisz* fizetéses táblabíró. Mikor *Bach*

Borbálát feleségül vette, természetesen ez a kiváló asszony volt a legjobb barátja.

Összefoglalva immár a mondottakat, Bárány Ágoston kiemelkedőbb jellemvonásait ekképen állapíthatjuk meg: *valóságosság, jószívűség, őszinteség, komolyság, honszeretet, heves indulatosság, állhatatosság, hajthatatlan erély, pártatlanság, munkaszeretet, szabadelvűség, eszményi gondolkodás, férfias öntudatosság és büszke nemesi önérzet.*

VIII.

1849. jan. 2-án elhatározta a haditanács, hogy a magyar hadosztályok a délvidéki szerb harcterről visszavonassanak és az ország belsejében összpontosíttassanak. A magyar katonaság január közepén ment el déli állomásairól. Becskerek városa, a vármegye székhelye s vele csaknem az egész Tisza-Duna-Marosköz zsákmányul maradt a szerbeknek, kik a magyar csapatok elvonulását gyöngeségnek tulajdonítván, úrrá lettek az egész vidéken. Leírhatatlan a vadság, a mit a szabadjukra eresztett féktelen rabló hordák a magyar és német helységekben elkövettek.

A vidékről érkezett riasztó hírek hallatára félelem és kétségbeesés szállta meg a magyar és német lakosságot. A legrosszabbra voltak elkészülve. Tartottak a kegyetlen bosszútól, mely most már rájuk fog törni.

Január és február havában dermesztő hideg volt. Fagyos, ködös és viharos télnek évadján csapatonként menekült a magyarérezelmű lakosság Szegedre, Makóra és Aradra. E városok tömve voltak szerencsétlen bánáti menekültekkel. A délről fenyegető veszedelemmel szemben az otthonát és a falatját féltő bennszülött lakosság csak nehezen adott nekik szállást és drága pénzen is alig szerezhették meg élelmi szükségleteiket.

Nagybecskerek 1849-ik évi január 19-én került rövid ellentállás után a szerbek kezére. A szerb csócselék most is, mint a múlt esztendő nyarán, »pogányul« viselte magát. Utóbb aztán, felsőbb intésre, valamennyire lecsendesedtek. A nem szerb lakosság, bár tartani lehetett a váratlan támadásoktól, várakozó helyzetben maradt; mert a szerbek régi agyrémüknek a »Szerb vajda-

ságnak« feltámasztásával és újjászervezésével voltak elfoglalva. Egyelőre tehát nem bántották a békés polgárságot. A megyeházát Bárány alispán és néhány tisztvárosa őrizte. Nem is esett benne sérelem. Bárány, ki az utolsó perczig becsületesen kitartott hivatala mellett, időközben a megye levéltárát erős vaszávárok védelme alatt a megyeház pinczéiben raktározta el. Kéziratban lévő irodalmi műveit, adatgyűjteményét és jegyzeteit már előbb, 1848 június havában, valószínűleg a saját háza telkén elásta, abban reménykedvén, hogy a vészes idők elmúltával ismét kiveszi iratait a föld alól és folytatja irodalmi munkálkodását.

A lehetőség szerint ekképen biztosítván a megye értékeit és a saját szellemi tulajdonát, aggódva bár, de mégis nyugodtabban nézett jövőendő sorsa elé. A többiekkel együtt ő is várakozó állást foglalt el a szerbek honáruló mozgalmával szemben.

Néhány hét múlva azonban újabb események léptek előtérbe.

A forradalmárok a bécsi udvar egyetértésével megszervezték a Vojvodinát és ki is hirdették azt. A vármegyét eltörölték nyilvánították, Nagybecskereket a Vojvodina központjává tették, sőt Rajacsics patriarcha a székhelyét is Nagybecskerekre tette. A közviszonyok most már annyira felfordultak nemesak a városban, de megyeszerte a községekben is, hogy Torontál tisztikara már nem látta többé túrhetőnek a helybenmaradást. Arra tökélték el tehát magukat, hogy a gondviselésre bízzák ingatlan és ingó vagyonukat s Bárány alispánhoz csatlakozva, családotul Makóra menekülnek, a hol Báránynak egy rokona már előre elkészíté számukra a kvártélyokat. 1849-ben febr. hó 1-én hagyták el egész csendben Becskerek városát.

Bárány a feleségével utazott kocsin, csekély podgyászszal. Megyei hajdúk fedezete alatt a főpénztárnok s néhány szolgabíró kísérték. Magával vitte a vármegye pecsétjét és pénztárát is.¹⁾

¹⁾ *Tarnói Buócz János* 1878. május 12-én hozzám intézett értesítése. — A torontáli tisztviselők Makóra meneküléséről nem fordul elő említés a megyei jegyzőkönyvekben. *Magyar Pál*, nagybecskereki apát, kit a jegyzőkönyvek megtekintésére fölkertem, 1913 szept. 20-án ezt válaszolja: »Alexics torontáli főlevéltáros tudatta velem, hogy a megyei közigazgatásnak 1849-ben Makóra történt átköltözéséről semmiféle jegyzőkönyv nem

Nedves, zuzmarás, hideg idő volt. Minden elővigyázat mellett is a gyenge szervezetű Bárány oly erősen áthűlt a hosszú úton, hogy Makóra már lázas állapotban érkezett meg. Markovics csanádi alispán meghívására a vármegyházán szállott meg. Onnan intézte betegen részint levelezéssel, részint az ügyes-bajos felek kihallgatásával vármegyéje hivatalos ügyeit. De csak rövid ideig.

Megérkezése után már az első hetekben úgyba döntötte a hagymázás idegláz. Súlyos és kínos betegsége az orvosok gondozása és hű feleségének leggyöngédebb ápolása dacára fokozatosan rosszabbodott. Márczius hóban átlopódzott a kór már a májra és vesére is. Április elején kijelentették az orvosok, hogy nincs mentség; emberi tudással már nem segíthetnek rajta.

1849-iki április 11-én Bárány Ágoston 50 éves korában meg-szűnt élni. Halála éjszaka, hajnal felé, hirtelen következett be, úgy hogy papot sem hívhattak hozzá, ki különben már hetek óta eszméletlen állapotban feküdt.¹⁾ »Az, — mondja Toldy — kinek neve minden jó ügyben mint részvevő és előmozdító tényező hangzott, elhalt annélkül, hogy a haza tudta volna, hogy áldást mondhatott volna poraira. Ki teljes életében

létezik; annak az itteni levéltárban nyoma nincs. Talán az absolutismusnak nem állt érdekében, hogy ilyen följegyzések a levéltárban fennmaradjanak. Vagy talán nem is közgyűlési határozat folytán, hanem az akkori megyei vezetőségnek a körülmények parancsolta intézkedésére történt az át-helyezkedés.* — Ugyanezen tárgyra vonatkozólag *Sümeghy Dezső*, Csanád vármegye főlevéltárosa, a következőket írja 1913. aug. 28-iki levelében: »Torontálból 1849-ben többen jöttek Makóra. Menekülésükről és az ezt előidéző rácz zendülésről jegyzőkönyveink is megemlékeznek, de nevek említése nélkül. Návay Tamás főispán az 1849 febr. 5-én tartott gyűlésen közölte, hogy a délvidéken levő csapatokat északra rendelték s ennek következtében a vérszemét nyert szerbek a Bánátban fellázadva, Torontálmegye azok felbőszülésének véres színhelyévé lőn. Ugyanazon gyűlésen Markovics alispán jelentette, hogy Torontálmegye alispánjának előtte tett ígérete szerint a Torontálból ide menekült csendbiztosok és csendőrök hajlandók vármegyénk határait a ráczok ellen védelmezni. Az 1849. ápr. 2-től u. e. év május 6-ig tartott gyűlések jegyzőkönyveit és iratait, a melyek Bárány Ágoston halálára vonatkozólag esetleg adatokat tartalmaztak, Gyöngyösy levéltárosa már 1859-ben, az Index készítésekor, megsemmisítve találta.»

¹⁾ *Budész* közlése.

szíves segedelemre kész és jótevő emberbarát volt, mint a fajdüh gyilkosai elől menekült, idegenben halt meg és hazája zivataros napjaiban elhagyatott bujdosó gyanánt lehelte ki nemes lelkét.⁴⁾

Temetése másnap, április 12-én, a makói megyeháza azon szobájából ment végbe, a hol betegségét töltte. A gyászszertartást Makó város plébánosa, *Makra Imre* kerületi alesperes végezte. A holttestemet mélyen sújtott özvegye, a menekült torontáli tisztviselő, Csanád vármegye tisztviselői kara és a makói közönség kísérték a temetőbe. Néhány lépésnyire a kápolna előtti területen hantolták el s tölgyfából készült sirkeresztel jelölték meg haló porait.²⁾ Buócz főszolgabíró, ki a temetésen jelen volt, 1878-ik évi szept. 10-én írt levelében tudatta velem, hogy ő meg tudná mutatni a helyet, a hová Bárány Ágostont temették. De akkor senki sem törődött Torontálban az efféle régmúlt dolgokkal.

Bárány özvegye nagy szegénységben és sok siralom közt még Makón maradt néhány hétig. Bacskekerek városát ugyanis egész április végéig a szerbek tartották kezükben. A menekülteknek ezen idő alatt nem lehetett hazameenniök. Csak április vége felé hallatszott, hogy közeledik Perczel Mór, ki ápr. 23-án csakugyan megszállta a ráczok törzsfészekét, Mokrint és Nagyikikindát. Május 1-én — minthogy Todorovics rácz hadvezér a magyar sereg közeledtére egész Jarkováczig a Temes mögé húzódott vissza — ellentállás nélkül vonult be Perczel Bacskekerekre és helyreállította a városban a közrendet. A Maroson túlra menekült torontáliak most már félelem nélkül térhettek vissza otthonukba.

¹⁾ *M. Akadém. Értes.* XII. évf., 183—186. ll.

²⁾ Bárány elhalálózása a makói róm. kath. plébánia »*Halottak Anyakönyvébe*» (VII. 38. l.) ekképen van bejegyezve: »A halálózás éve, hónapja és napja: 1849. április 11. — A megholtak vezeték- és keresztnéve, állapota: *Debreczeni Bárány Ágoston, Torontálmegye másod-alispánja.* — Származási helye: *Miskolcz.* — Lakhelye: *Nagy-Bacskekerek* (Makóra menekült). — Vallása: *Róm. kath.* — Kora: *50 éves.* — El volt-e szentségekkel látva? *Lelkiatya nem hívatott.* — A temetkezés helye és napja: *Makó, 1849. ápr. 12.* — Az eltemető neve és hivatala: *Makra Imre alesperes, makói plébános.*»

Bárány Ágostonné is hazautazott Becskerekre. Néhány évig a saját házában élte özvegyiségének bánatos napjait. Csekély vagyonkáját, házáat, szerelvényeit és készpénzét, a mi özvegyi jogon maradt rá, gondosan megőrizte. Életszükségeit a nyugdíjából fedezte. Ezt az absolutismus alatt is pontosan kiszolgáltatta neki a bánáti es. kir. kormányzék.

Barányt, Torontál egykori hírneves alispánját, az osztrák kormányzat alatt senkisémmé említi többé. Még a magyarok sem mertek róla beszélni, nehogy a politikai érzelmek után szimatoló beamterek előtt gyanusakká legyenek. A derék hazafinak, a magyar írónak nevét úgy elsöpörték a megváltozott viszonyok, mintha sohasem élt volna e földön. A zürzavaros időkben még a M. Tudom. Akadémiának sem jutott tudomására, hogy Bárány meghalt. Midőn a Tudós Társaság a nagy katasztrófa után újra megkezdé működését, *Dessewffy Emil* gróf elnök és *Toldy Ferenc* titkár 1852 elején hivatalos felszólítást küldtek Nagybecskerekre Bárány Ágoston czímére, hogy vegye föl ismét tudományos kutatásainak és irodalmi munkálkodásának fonalát és vegyen részt az Akadémia tevékenységében.

A levélre Bárány özvegye 1852. évi január 22-én e következőket válaszolta Toldynak:

»Tekintetes titkár úr! E folyó hó és év 2-án vettem a Magyar Akadémia nagyméltóságú elnökének felszólításával kegyednek is résztvevő és férjemet, néhai Bárány Ágostont, a magyar irodalom terén föllépni sürgető becses sorait. Adná az ég, hogy férjem még életben létezne, hogy ismert buzgóságánál fogva a hazai művészetet veleszületett hajlamánál erejéhez képest elősegítené. *De fájdalom, ő többé az élők közt nem létezik!* A viharos 1849-ik évben Bánátból Makóra történt kiköltözésünk után *hagymázus ideglázba* esett, a mely április 11-én véget vetett aggodalmas életének. Nyugodjanak békével porai! — *Sajnosan értem mind a kétrendbeli levélből, hogy férjemnek tisztitársai mind akkoron, mind későbbem elmulasztották halálát az illetőknek hírül adni.* — Ha talán érdekesnek vélné, tisztelt titkár úr, a boldogult férjem hátrahagyott *könyvtárát*, amely nem csekély számú tudományos tartalmú kötetekből áll, vagy a M. Tudós Társaságnak, vagy más valakinek, ki a tudományosság szempontjából azt bírni óhajtaná, elszerelni: úgy egész készséggel megküldeném

a könyvek lajstromát a mértékletes árjegyzékkel együtt. Ki is tisztelettel vagyok: *Bárány Borbála.*¹⁾

Az Akadémia könyvtári irományai közt nem található adat arra nézve, hogy Bárány könyveit az Akadémia megvette volna. Hogy vidéki ember létére szép könyvtárral rendelkezhetett, melyben ritkaságok is voltak, kitűnik *Schedel Ferenczhez* intézett 1836 decz. 29-ki leveléből, melyben a következőket írja:

»Tiszta érzéssel küldöm az idecsatolt két darab könyvet a tek. M. T. Társaság könyvtára részére, alázattal kérvén a tekintetes urat, hogy azokat az illető kézhez általadni méltóztatnék. Még néhány darab áll előttem, későbbem biztos jó alkalommal szinte fölküldendő. Addig is óhajtanám tudni: ha valljon a tiszt. Társaság *Frisius*-nak 1574. évben egész levélre nyomtatott diák-német dictionariumát bírja-e? Ennek egy igen szép kötésű példánya lévén kezeim közt, azt azon esetre, ha a tisztelt Társaság könyvtárában nem léteznék, szinte annak gyarapítására szántam.²⁾

Minthogy a vételre felajánlott könyvtárt az Akadémia nem vette meg, özvegy Bach Borbála más egyéb ingóságokkal együtt férje unokaöccsének, Bárány Dezsőnek engedte azt át Miskolczra. A szomorú emlékü miskolczi árvíz alkalmával a könyvtár elpusztult. Bárány Dezső 1882 aug. 19-én ezt írta nekem: »Nagybátyámnak birtokomban volt munkái, könyvei és ingóságai közül az árvíz következtében egyetlen egy sem maradt meg; az én ingóságaimmal egyetemben az övé is megsemmisült. Csak az arcképe nem pusztult el. A családban csak egy példánya van meg, melyet a fiaimnak akarok megőrizni.«

Bárány özvegye nemsokára eladta becskereki házáat és elköltözött szülővárosába Egerbe. Csendes elvonultságban harmincz évvel élte túl férjét. 1879-ben halt meg ugyancsak Egerben.

¹⁾ *Toldy F.* levéltárczájából. II. k., 122. l. (M. Tud. Akadém. könyvtár.)

²⁾ M. T. Akadém. főtitkári irattár 21/1835. (*Heinrich G.* szíves közlése.)

IX.

A múlt század hetvenes éveiben az a gondolat szállta meg lelkemet, hogy a délvidéki vármegyéknek erkölcsi és hazafias kötelessége lenne megfelelő módon leróni hálájukat *Bárány Ágoston* iránt, ki egész életét Dél-Magyarország multjának földerítésére és a délvidéki magyar nemzeti cultura fejlesztésére szentelte.

Ettől a gondolattól vezérelve, a délvidéki napisajtóban hangulatot és érdeklődést igyekeztem ébreszteni Bárány emlékének valamely alkalmas módon való megtisztelésére. Mint Torontálmegye bizottsági tagja terjesztettem ezt az eszmét a megyei urak és Nagybecskerek városa közönsége körében. Szavam legnagyobb öröömre mindenütt meleg fogadtatásban részesült. Midőn aztán *Hertelendy József* főispán és *Tallian Béla* alispán (a későbbi földművelésügyi miniszter) szintén magukévá tették ezt az eszmét, levelezni kezdtem Bárány Ágoston miskolci rokonaival és kutattam a boldogult író életrajzi adatai után. Első teendőnek tartottam ugyanis megismertetni előbb Bárányt a nagyközönséggel és csak azután irányítani a közvéleményt emlékének megtisztelésére. Bárány életrajzának tehát már akkor kellett volna elkészülni. Az adatgyűjtés azonban oly sok nehézséggel járt és oly lassan haladt, hogy az életiratot későbbre kellett halasztanom és más módot keresnem Bárány emlékének megünneplésére.

Eleinte az volt a torontáliak szándéka, hogy a makói róm. kath. temetőben díszes márvány obeliszket állítanak Bárány hamvai fölé. Sokáig húzódott erről a tanácskozás. Becskereken senkisé tudta, hová temették a megye hírneves alispánját. Irtam a makói plébániára. *Jászay Géza*, akkori makói káplán,¹⁾ 1882. jún. 17-én válaszolt levelemre. »Átnéztem — úgy mond — a temetőben lévő emlékek listáját; de Bárány sírját nem találtam följegyezve. Megbízta tehát a temetőért, — egy értelmes mesterembert — hogy kutasson utána. Ez kérdezősködés és kutatás után talált egy erős fakeresztet, melyet azonban az idő vasfoga nagyon megemészített. A felírása olvashatatlan; csak a két első betű »Ba« látszik. Lehet, hogy ez a Bárány Ágos-

¹⁾ Jelenleg Szeged-belvárosi plébános, címzetes püspök.

ton sírkeresztje, annál inkább, mert a kápolna előtt van, ahová az előkelőbb halottakat temetik. Megerősíti ezt egy asszony is, a ki emlékszik, hogy e tájon temettetett el Bárány alispán.»

Közölvén e tudósítást a vármegye kormányzó férfaival, Tallian alispán indítványára abban állapodtunk meg, hogy az ő vezetésével én és *Ortway Tivadar* dr., barátom személyesen ellátogatunk Makóra és a helyszínén újabb kutatást végzünk Bárány sírjának fölfedezésére. El is mentünk mind a hárman Makóra. Félnapot töltöttünk a temetőben. Megnéztünk minden sírhalmot, minden keresztet. Eredményt azonban mi sem értünk el. A Jászay által említett fakeresztől annyira lekoptak a betűk, hogy nagyító üveggel nézve sem mertük azokat »Ba«-nak olvasni. Utunk sikertelenségéről értesítettük a főispánt, a hírlapokban pedig a közönséget.

Mialatt ez történt, Torontálmegye járásaiban a szolgabírák gyűjtéseket rendeztek a tervezett síremlék költségeire. Midőn azonban a megye törvényhatósági bizottsága az alispán előterjesztéséből megtudta, hogy a makói síremlékről szó sem lehet többé, 1883-ban május 7-én a tavaszi közgyűlés a következő határozatot hozta:

»Az állandó választmány, tekintettel arra, hogy néhai *Bárány Ágoston* sírja a makói sírkertben a legszorgosabb kutatás dacára sem volt feltalálható, a törvényhatóság által elrendelt gyűjtések alkalmával befolyt s mintegy 350 fortra rugó összegben a makói sírkert kápolnájának falába egy emléktáblát javasol felállíttatni és eebből három tagból álló küldöttséget kiküldeni«. Erre a közgyűlés ezt határozta:

»Mint hogy *Bárány Ágoston*ban nemcsak a megye egyik buzgó tisztviselőjét, de különösen a délmagyarországi vármegyék első történetíróját, az irodalmi érdemeket szerzett férfit és a Magyar Tudom. Akadémia tagját tiszteljük, fontolóra volna veendő, vajjon az állandó választmány által javaslatba hozott emléktábla helyett nem lenne kegyeletszerűbb azt a házat, a melyben Bárány élt és munkáinak nagyrészt megírta, emlékkövel jelölni meg és ezen emlékköve leplezése alkalmával Nagybecskerek városában az elhunyt érdemeihez méltó irodalmi ünnepélyt rendezni?« — »A kérdés tanulmányozására és az esetleg rendezendő irodalmi ünnepély módzatai iránti javaslattételre *Szentkláray Jenő* dr. elnöke alatt

Kuliffay Lajos nagybecskereki polgármester, *Plechl Szilárd* dr. megyei főorvos, *Lauka Gusztáv* tb. főjegyző és *Kollarich Mihály* dr. törv. b. tag oly felhívással küldetnek ki, hogy javaslatukat lehetőleg még a rendes őszi közgyűlés elé terjesszék.¹⁾

Az őszi közgyűlés elfogadta a bizottság javaslatát, azzal a módosítással, hogy a makói temetőkápolnában szintén állíttassék fel a szándékolt emlékmű.

Tallán Béla alispán a begyült összegből 1884-ben elkészítetett tehát a makói temetőkápolnában az emléktáblát. A táblán aranyozott betűkkel ezek a sorok olvashatók:

»E temetőben, a kápolna előtti tér jobboldalán, ismeretlen sírban nyugosznak hamvai *Debreczeni Bárány Ágostonnak*, a M. Tudom. Akadémia lev. tagjának, Dél-Magyarország első magyar úttörő történetírójának, Torontál vármegye alispánjának. Született Miskolczon, 1798. évi december 29-én, meghalt Makón 1849. évi ápr. 11-én. Nyugvó porát e kőlappal jelöli Torontálmegye halás közönsége. 1884.»

Tallán alispánnak ezt az intézkedését helyeslő tudomásul vette az 1884-ki őszi közgyűlés és elhatározta, hogy az 1885-iki májusi közgyűlés keretében *Bárány Ágoston emlékének megtisztelésére Nagybecskereken irodalmi ünnepély rendeztessék és azzal kapcsolatosan Bárány háza feliratos márványtáblával jelöltessék meg, életnagyságú arcképe megfestessék és a vármegye dísztermében örök időkre elhelyeztessék.* — A részletek megállapítását és kivitelét ugyanazon bizottság teljesítse.

Az ünnepély lefolyását, mely a szomszéd megyék és városok küldöttségeinek és a becskereki értelmiségnek részvételével 1885-ben május 11-én ment végbe, következőképen írja le a »Torontál« című vármegyei hetilap. Csak kivonatossan közlöm a cikkkét.

»Május 10-ének meglehetősen hűvös délutánján, 6 óra tájban, már népesedni kezdettek a kaszinókert árnyas térségei. A vasuti vonat megérkezte után már a szomszéd megyékből is látható lett több vendégünk, kik a kert azon részének padjait foglalták el, a honnan a város által rendezett tűzijátékot legjobban láthaták. A becskereki közönség csakhamar megtöltte az egész kertet

¹⁾ Kiadta *Hegedüs Miklós* megyei aljegyző.

A szomszédos megyék és városok küldötteiként a következők emelték megjelenésükkel szerény ünnepünk fényét: *Török Imre*, *Eckhardt Oszkár* és *Lonovics Sándor* Csanádból; *Úrbán Iván* és *Vásárhelyi László* Aradról; *Seemayer János* Verseczről; *Reizner János* és *Szluha Ágost* Szegedről; *Baics Milán* Krassó-Szörényből; *Rónay József* Csongrádból; *Péter Pál* Pancsováról; *Nagy László* Temesvárról és *Heinrich Nándor* Temesmegyéből.

Rózsa Ignác műkedvelő pyrotechnikusunk este 8 órakor gyújtott alá az első röppentyűnek. Ügyességét izléssel egyesíté.

A tűzijátékot barátságos vacsora követte. —

Május 11-én a becskereki apát *Bárány Ágoston* lelkiüdvéért szentmisét olvasott. Utána az ünneplő közönség a megye vezetőférfiaival és bizottsági tagjaival a megye székházába vonult és a díszteremben, mely zsufolásig megtelt, elhelyezkedett. A karzatokon hölgyek foglaltak helyet. A terembe lépő *Hertelendy József* főispánt lelkes éljenekkel fogadta a közönség. Hertelendy következő beszéddel nyitotta meg az ünnepélyes közgyűlést:

»Midőn az 1885-iki tavaszi rendes közgyűlésünket megnyitom, kétszeres örömmel teljesítem törvényszabta kötelességemet. Örömmel azért, mert a t. megyei bizottság akaratából megyénk egyik néhai érdemes tisztviselőjének, mozgalmas időkből a megyén kívül elhunyt, most már fel nem található sírban nyugvó alispánjának, *Dél-Magyarországon a magyar irodalom és történelírás úttörőjének emlékéi akarjuk megünnepelni*; örömmel továbbá azért, mert a jelen alkalommal nemesak a megye közönségét van szerencsém ily szép számmal egybegyűlve láthatni, hanem a *testvér törvényhatóságok által atyafiságos indulatból küldött jeles férfiakat is körünkben üdvözölhetem*. Midőn a szomszéd törvényhatóságok küldöttei megyénk ünnepélyét nagyrabecsült megjelenésükkel emelni szivesek, egyúttal arról is meggyőződést szerezhetnek, hogy *Torontálmegye, mint az ország egyik határára, e hivatásának megjelenni törekszik. Lankadatlanul buzgólkodik a magyar állam-eszme és a magyar nyelv terjesztésén, adminisztracionális és kulturális feladatai megoldásán, a mely fontos munkáját a megyében lakó számos nemzetiségekkel legjobb egyetértésben, sőt azok testvéries közreműködésével végzi.*»

Következett *Kiszombori Rónay Jenő* főjegyzőnek emlékbeszéde Bárány Ágostonról. Kiemelkedőbb részei ezek:

»A természet rendje szerint — úgymond — minden, a mi e földön létezik, ki van téve az idő romboló hatásának. Mindnyájan, kik földi pályafutásunk alatt az élet nagy drámájában közreműködünk, el fogunk szóllittatni a világ színpadjáról. A halál kérelhetetlen és a koporsó födele nem ereszti többé vissza az eltávozottat. Talán ezen elválás tudatában rejlik kútforrása annak az emberi gyarlóságnak, hogy míg az élők különleges előnyeit közönségesen irigyelni szoktuk és érdemeiket alábbszállítjuk, az eltávozottak iránt elhúzással viseltetünk és cselekedeteiket igazságosabban bíráljuk meg. Míg az élet közös ösvényén haladunk, a nagy sokaság rendszerint csak a hibáinkat látja; de mikor a tetterős karok a szemfödél alatt összekulesolódnak, akkor a hátramaradt élők már látni kezdik az érdemeiket is.«

»Az emberiség hivatása fejlődni és haladni a tökéletesség felé. E hivatás teljesítése megkívánja a múlt idők helyes ismeretét. A történelmi ismeret világánál, egy biztos vezérfonál mellett, könnyebb munka a továbbfejlődés. A múltakban tájékozott ember könnyebben halad a már ismert utakon és biztos kézzel rántja félre a rejtett vagy csak eltakart titkok leplét. A múltak ismeretét foglalja magában a történelem.«

»Ha a történelem értékét tekintjük és számításba vesszük a történetíró fáradozásait, tisztelettel kell elismernünk azok érdemét, kik feláldozva magukat a közérdekért, lankadatlan kitartással gyűjtik össze egy egészszé a múltak eseményeit. Még fokozottabb annak az érdeme, ki mint zászlóvivő halad előre a történetkutatás mezején és utat jelöl pályatársai és az emberiség okulására.«

»Néhai *Debreczeni Bárány Ágoston, Dél-Magyarország történetének első magyar írója, bizonyára megérdemli, hogy ha már életében nem találkozott kellő elismeréssel, legalább az utókor rója le iránta köteles hálaát. Irodalmi termékei nem képeznek ugyan oly egészet, hogy a mai történetirodalmi művekkel versenyezhetnének; de az író érdemét nem is lehet kizárólag csak a művének nagyszerűségében keresnünk, hanem tekintetbe kell vennünk a kor nehéz körülményeit is, melyek közt dolgozott. Meg kell becsülnünk a honfiai bátorságot, melylyel megküzdenie kellett, mikor mostoha viszonyok és idegen fajok közepette édes magyar nyelvünkön merészelt*

alkotni és előremenni töretlen utakon. De Bárány Ágostont nemcsak mint úttörő magyar történetírót ismerjük, hanem mint jó hazafit is, mint igaz magyart, ki nemzeteért és nyelvéért lelkesedni tudott és a nemzet drága hagyományainak, az ősök emlékeinek földerítésére szentelte egész életét.«

»Legyen tehát érdemeinek némi csekély jutalma a borostyánkösorű, melyet Torontál vármegye ezzel a mostani ünnepélyes megemlékezésével halántékára fon; legyen jutalma az ítélet, melyet a rég eltávozottról az utódok meghatott kebelvel kimondanak. Ez a jutalom, melyet eszményi felfogással íme önként nyújtunk neki, minden kincsnél drágább, minden szépségnél ékeesebb és minden édességnél édesebb jutalma az alkotó elme munkájának s az emberi pályafutás nemes küzdelmeinek. A jutalom, uraim, melyet ma Torontál vármegye közönsége néhai *Debreczeni Bárány Ágostonnak* nyújt, az elismerésnek és a kegyeletes hálaának nyilvánítása az ő nagy szelleme és alapvető magyar nemzeti kulturális munkássága iránt.«

»Midőn most szerencsésnek jelentem ki magamat, hogy megyéim megbízásából az ünnepelt férfinak e teremben elhelyezett *arczképét* leleplezhetem, végigtekintek szűkebb hazánk e kiváló alakjának munkás életén és az általa elért eredmények szemlélete közben az ő nevében veszem ajkaimra koszorús írónk szavait: Mondhatom, térvén őseim porához, köszönöm élet a te áldásaidat!« —

Rónaynak hatalmas éljenektől kísért szép szónoklata után *Lauka Gusztáv* veterán költőnk, torontáli t. főjegyző szavalta el az ünnepélyre írt következő költeményét:

Bárány Ágoston emlékünnepe.

Még egy emberöltő sem szállt el felette,
Már a feledésnek karja nyult felé,
És világa mellett az elismerésnek,
A kik őt keresték — sírját sem lelék.
De bárhol nyugodjék! művei értéke
Lesz az ismeretlen sírhalmon emléke!

Nem termett vezérnek; de ha sorba állott,
Lankadatlan küzdött minden jó ügyért,

S osztó ünnepén a fényes győzelemnek,
Kéblében kereste a jutalmi bért,
Szálló füstje közt a tömjén illatának
Ő a terhes munkát tartá meg magának.

Mint a jobb elődök, büszke volt fajára
És híven megőrzé azt a jellemet,
Melyet sem az önkény, sem zsarnok hatalma,
Ki nem olthatott és meg nem törhetett,
Erős s rendületlen elvében s hitében,
Igaz s jó magyar volt ő minden ízében.

Hallgatag falak közt, akták halmazában,
Gondosan figyelt meg lap után lapot,
S mit a szív s a lélek szépet s jót teremtett,
Fülkéi rejtekében vissza nem hagyott.
S mert azt több elődje feldolgozni késett,
Ő adott egy hasznos s összhangzó egészet.

Ekkor már figyelmes az ország nevére,
Hol diacsényben ülnek a halhatlanok,
A szerény tudósnak is helyt engedének,
A szívben s az észben egyiránt nagyok.
Jobb idők mosolygván biztatón felette,
Üdvös hivatását több kedvvel követte.

S mert már volt eredmény, a mely lelkesítse,
És a megművelt föld bő termést adott,
Parlagot tört, hogy majd szélesebb határban
Vesse el a lelket tápláló magot;
S hogyha lesz, ki őt a munkában kövesse,
Ugyanaz a szent cél s buzgalom vezesse.

Itt is e teremben, hol má' összegyűltünk,
Hogy méltón megüljük emlékünnepét,
A haza s megyéért lángoló szerelme
Tölté s foglalá el elmáját s szívét.
Nyelvét a magyarnak pártfogolva s védve,
Boldog! mikor annak győzelmét megérte.

A szívet s a lelket átható szavakban
Védte a törvényt, a jót, igazt s nemest,
A porig alázta a gonoszt, a rosszat,
Hogy azt kiemelje, a ki érdemes.
És minden magasztost, mit kéblébe vésett,
Szeretón megosztani másokkal se késett.

A vihar, mely később átvonult felettünk,
Vadul romba döntve alkotmányt s jogot,
S még azt a magasztos oltárt is lerontva,
A hol a vitézség vérrel áldozott,
Mintha megzavarta volna őt hitében,
A haza jövőjét gyászoló szívében.

A milyen erős volt, míg a harc tüzeben
Zászlónk a magasban győzelmet jelelt,
S a szabadságunkat védők táborában
Az ősi fény feleledt és világra kelt,
Lelkét fájón vérző sejtelem gyötörte,
Hogy a nyers erő a hőseket leverte.

S míg mi lelkeinkben újból összeforrtunk,
Megmentők a vérző, szenvedő hazát,
Ő a népszabadság romjain kesergett,
S a kétségbe'esésnek adta át magát.
S mikor egy szebb jövő hajnalott felettünk,
Őt csak szellemében leltük már közöttünk.

Távol, ismeretlen, néma sírba zárva,
Mert emlék sem őrzi hamvadó porát,
Díszül e teremben, hol ült, visszahívjuk
A megye s hazának hű s igaz fiát!
S kit már-már feledeztünk a küzdés zajában,
Helyt adunk neki a kiválók sorában. —

Bárány arcképének leleplezése és megkoszorúzása után a megye terméből az Űri-utczába vonult az ünneplő közönség azon ház elé, a hol Bárány egykoron lakott.¹⁾ A ház jobboldali szárnyába falaztatta be a megye a jeles férfi emlékét megőrkítő díszes márványtáblát, melyet lelkes szavak kíséretében szintén *Rónay Jenő* főjegyző leplezett le. *Kulifay Lajos* polgármester szívből kelt rövid beszéddel vette át az emlékművet a város gondozásába. A sima márványlapon aranyozott betűkkel e sorok olvashatók:

«Ezen házban élt nemzetének és a magyar irodalomnak Debreczeni Bárány Ágoston, Torontál hajdanának és a délmagyarországi részek történetének koszorús írója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Torontálmegey buggó levéltárnoka, táblabírája és alispánja. Született

¹⁾ Akkor özv. Hegyiné tulajdona, jelenleg Wolfinger Izidor bankigazgatóé.

Miskolcson 1798. évi december 29-én, meghalt Makón 1849. évi április 11-én. Lakhelyét, hol számos éveken át élt és a nemzeti irodalom felvirágoztatásán fáradozott, e kölappal jelöli Torontálmegye hálás közönsége. 1885.

Következett a díszebéd a városi kaszinó nagytermében. Az első felköszöntőt *Hertelendy József* főispán mondta a királyra, királynéra és a trónörökösökre.

A vendégeket magyar zamatú felköszöntőben *Tallian Béla* alispán éltette. Kiválóan lelkes és szép felköszöntőket mondtak még: *Török Imre* esanádmegyei főügyész, *Szluha Agoston* szegedi főkapitány, *Vásárhelyi László* aradmegyei nagybirtokos, *Poroszkay Béla* torontáli főügyész, *Hadjy Dóme* n.-becskereki kir. közjegyző, *Klein dr. n.-becskereki* főrabbi, stb.

A program szerint este fél 8 órakor műkedvelő díszelőadás volt a városi színházban. Színre került: »*A szabin nők elrablása.*» Az est oroszánrészre *Rónay Jenő* főjegyzőt és ifj. *Steinbach Antal* ügyelót illette meg, kik hetek óta fáradoztak, hogy a közönségnek művészi színvonalon álló játékokat mutassanak be. *Rónay Jenő*, mint Bányai tanár; *Dienstl Emilia* kisasszony, mint Bányainak neje Borbála; *Zsiros Etelka* k. a. mint Etelka leányuk; *Beöthy Imre*, mint Szilvássy; *Kersch Ceczül* k. a., mint neje Irma; *Parcsitich Etelka* k. a., mint Róza; *Mihálovics Ödön* dr. mint Marosan; *Keresztes Aladár*, mint fia Endre; de főképen *Reitter Oszkár*, mint Rettégi színigazgató és *Kapczy Andor* oly művészi játékokat nyújtottak, mely a legkényesebb igényeket is kielégítette. A szereplők nevei mutatják, hogy *Bárány* emléke Torontálmegye előkelő családjainak és Becskerek város értelmiségének tagjait nagyon melegen áthatotta. A nagyszámú közönség nem is fukarkodott tapsaival és virágcsokraival.

Színház után vidám táncmulatság fejezte be a *Bárány-ünnepélyt*. A kik ott voltak, örömmel fognak rá visszaemlékezni. — Azóta ismét 30 esztendő múlt el. Vajmi sokan elmúltak már azóta sorainkból!

De *Bárány Agoston* nem múlt el. *Ő él irodalmi műveiben!* Szelleme köztünk marad és nem hal meg, míg a magyar történetírás tisztelete élni fog a nemzet fiainak és Dél-Magyarország hazafias közönségének keblében.

X.

Bárány Ágoston irodalmi műveinek időrendi lajstroma.

1816—1817.

Ismeretlen című regény. (Kézirat, elkallódott).
Dalok (Kézirat, elkallódott).

1820.

Egy baráti neveléjs (Költemények a miskolczi magyar nyelvű művelő szövetkezetben).

1824.

Bölcső és sír (Auróra).

1825.

A csermely (Auróra).
A sympathiához (Hébe).
A hujába epedő (Hébe).
Galanthai Eszterházy Pál (Felsőmagyarországi Minerva).
Perényi Imre nádor (F. M. Minerva).
Gálhi Ország Mihály nádor (F. M. Minerva).

1826.

Pázmány Péter (F. M. Minerva).
Ghymes grf. Forgách Zsigmond (F. M. Minerva).
Illyésházi István (F. M. Minerva).
A csüggedőhöz (Auróra).
Érzélgés az év utolján (Hébe).
Bege-Szentgyörgy (F. M. Minerva).

1827.

Erdőli grf. Pálffy Miklós (F. M. Minerva).
Nagylucsei Kovács Flórián (F. M. Minerva).
Árpád vára (F. M. Minerva).
Hona királyné (F. M. Minerva).
Klobusiczky György (Tudom. Gyűjtemény).

1828.

II. Rákóczy Ferencz (F. M. Minerva).
Zrínyi Hona (F. M. Minerva).

1829.

A hálátlan szíve áldozatja (Uránia).

1830.

Sondaí Báthory Gábor (F. M. Minerva).*Horogszegi Szilágyi Mihály* (F. M. Minerva).

1831.

Lorántffy Zsuzsánna (F. M. Minerva).*Mária királyné* (F. M. Minerva).*Szécsi Mária* (F. M. Minerva).*A Vezuv* (F. M. Minerva).*A magány tiltkai* (Koszorú).*A múlt emléke* (Koszorú).*Becskerekéi* (Koszorú).

1832.

Mérey Mihály nádori helytartó képe (F. M. Minerva).

1833.

A bízási fürdők (Társalkodó).*Torontálmegye hajdani és mostani nevezetéről* (Tudom. Gyűjtemény).

1834.

Vid (Elkallódott).*Báthory Sófia* (Elkallódott).*Belánszky József* (Elkallódott).*Brudern József* (Elkallódott).

1835.

Aracs (Társalkodó).*Vándorpályám* (Társalkodó).

1836.

Torontáli örömmünnep (Társalkodó).*Magyar-török rokonszavak* (Nagy-szótár).

1837.

A vándor tiltkai (Társalkodó).

1839.

Adatok a magyarországi nádorok históriájára és Torontál vármegye geográfiai leírásához (Kéziratban maradt és elveszett).

1840.

Torontál vármegye táblás leírása (Kézirat, holléte ismeretlen).*Adatok Torontál vármegye terjedelmesebb helytörténetéhez* (Kézirat, holléte ismeretlen).

602

1844.

Torontál vármegyének történeli, földrajzi és statisztikai leírása. (Valószínűleg azonos az előbbivel. A kézirat eltűnt.)

1845.

Torontál vármegye hajdani (Önálló kötet).

1846.

Kéve vármegye emléke (Pályamű, talán a Pesty-gyűjteményében).¹⁾
Bodrog vármegye az előkorban (Pályamű, kézírata valószínűleg u. o.).
Dolgozatok a »Magyar nyelv Nagy Szótárának».

1847.

Csanád vármegye hajdani (Kézirat, talán a Pesty-gyűjteményben).
Krassó s Haram vármegyék és a Szörényi Bánság (Kéziratban maradt, holléte ismeretlen).*Bács vármegye az őskorban* (U. o.).*Néhány terjedelmesebb dolgozat* (Kézirat, hollétök szintén ismeretlen).

1848.

Temes vármegye emléke (Önálló kötet. Szerzőnek utolsó műve).

¹⁾ *Pesty Frigyes* kéziratgyűjteményének egy része a Nemzeti Múzeumban van különböző szakok szerint szétosztva. Bárány Ágoston neve alatt nem találtam ott egyebet, mint Báránynak *Herát Istvánhoz* írt egy 1883. évi levelét, melyben egyik művét a Tudományos Gyűjtemény számára küldö.

TARTALOM.

	Lap
I. Bevezetés	5
II. A Debreczeni Bárány-osalád Borsodmegyében. Bárány Ágoston a miskolci szülei házában, nevelése, tanulói Miskolczon és Egerben. Első irodalmi kísérletei: költemények és prózai dolgozatok. Ismeretsége Kazinczy Ferenczel. Belépése Borsodmegye szolgálatába. Első szerelme. Atyjának halála.	8
III. Bárány Á. elhagyja Miskolcot és Torontálba költözik. Uradalmi ügyvédgyakornok Bégaszentgyörgyön. Munkatársa lesz a «Felsőmagyarországi Minerva» szerkesztőségének. Irodalmi munkássága Bégaszentgyörgyön. Levelezése Kazinczyval. Utazásai. A német nyelv és irodalom tanulmányozása. Bánlakon rendezi a Karácsonyiak levéltárát. Kinevezése Torontálmegye aljegyzőjévé. Vezérszerepe a torontáli ifjúság nemzeti mozgalmában.	21
IV. Bárány Á. emlékirata a magyar nyelv ápolása és terjesztése tárgyában. Torontálmegye levéltárnokká választja. Összekötései Kisfaludy Károlylyal, Bajzával és Helmezy Mihálylyal. További irodalmi munkássága. Rendezi a megyei levéltárt. Szerelmi önlengések egy ismeretlen Gabriellához. Fáradozásai a Kisfaludy Károly emlékére állítandó szobor érdekében	35
V. Hertelendy Ignác főispán barátsága. Dunántúli utazásuk. A Magyar Tudom. Akadémia tagjává választja Bárányt. Tevékenysége az Akadémiában. Irodalmi munkásságának folytatása. Német regényt ad ki magyar nyelven. A megye rendes táblabíróvá választja. Ismeretsége Toldy Ferenczel. Levele a délvidék és Nagybeeskerek város magyar kulturális fejlődéséről. Házassága Bach Borbálával. Két fő munkája: «Torontál vármegye hajdana» és «Temes vármegye emléke». Kéziratban maradt művei. Irodalmi vonatkozású utolsó levele. Másodalispánná választása.	46
VI. Bárány Á. műveinek tartalma és irodalmi értéke	62

	Lap
VII. Bárány Á. egyénisége, jellemének vonásai	80
VIII. A nagybeeskereki szerb zendülés. A «Vojvodina» szervezése. A beeskereki magyar lakosság elszéledése. Bárány Á. a megyei tiszttikkal a Maroson-túlra menekül és Makón, Csanádmegye székházában vendégszerető fogadtatásban részesül. Súlyosan megbetegszik és a megyeházán meghal	88
IX. Emlékének ünnepélyes megtisztelése Torontálmegye részéről 1885-ben	94
X. Bárány Á. irodalmi műveinek időrendi lajstroma	103